

ЎЗБЕКИСТОН РУСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ
ВАЗИРЛИГИ

САМАРҚАНД ИҚТИСОДИЁТ ВА СЕРВИС ИНСТИТУТИ

Қўлёзма ҳукукида

УСАРОВ ЭЛЁР ҚУЛДОШЕВИЧ

“Самарқанд вилоятида пуллик хизматларни ривожлантириш
имкониятлари”

5A230102 «Иқтисодиёт» (тармоқлар ва соҳалар бўйича)

Магистр академик даражасини олиш учун ёзилган

МАГСТРЛИК ДИССЕРТАЦИЯСИ

Иш кўриб чиқилди ва
ҳимояга тавсия қилинди.
«Иқтисодиёт» кафедраси
муdiri, и.ф.н. Ш.А.Султонов

Илмий раҳбар: проф. Абдукаримов Б.

_____ «___» _____ 2015 й.

САМАРҚАНД – 2015

М У Н Д А Р И Ж А		
	КИРИШ.....	3-6
I-Боб	Пуллик хизматлар соҳасини ривожлантиришнинг назарий асослари.....	7
1.1.	Пуллик хизматлар соҳасининг иқтисодиётни ривожланишдаги роли ва аҳамияти.....	7-15
1.2.	Ўзбекистонда хизматлар соҳасини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари.....	15-23
1.3.	Хизматлар соҳасини ривожлантиришнинг хориж тажрибаси.....	23-33
II-Боб	САМАРКАНД ВИЛОЯТИДА ПУЛЛИК ХИЗМАТЛАРНИНГ УМУМИЙ ҲОЛАТИ ВА ТАҲЛИЛИ.....	34
2.1.	Самарқанд вилоятининг ижтимоий-иқтисодий тавсифи.....	34-39
2.2.	Самарқанд вилоятида пуллик хизматларнинг умумий ҳолати ва таҳлили.....	39-46
III-Боб	САМАРКАНД ВИЛОЯТИДА ХИЗМАТЛАР СОҲАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ ВА ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ МАСАЛАЛАРИ.....	47
3.1.	Самарқанд вилоятида аҳоли бандлигини тامينлашда хизмат соҳасининг аҳамиятини ошириш борасидаги муҳим вазифалар...	47-50
3.2.	Пуллик хизматлар соҳасини ривожлантириш имкониятлари ва қўллаб - қувватлашни такомиллаштириш йўналишлари.....	51-59
3.3.	Хизматлар соҳасини ривожлантиришда хавфсизлигини таъминлаш масалалари.....	59-67
	Хулоса ва таклифлар.....	68-69
	Адабиётлар рўйхати.....	70-72

КИРИШ

Мавзунинг долзарблиги. Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида мамлакатимизда барқарор ва самарали иқтисодиётни шакллантириш борасида амалга ошириб келинаётган ислохотлар бугунги кунда ўзининг натижаларини намоён этмоқда. Хусусан хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаларида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг жадал суратларда ривожланиши натижасида аҳоли фаровонлигини таъминлаш ва иш билан бандлик масалаларини ҳал қилиш имконияти яратилиб келинмоқда. Шу боис, ушбу соҳани тараққий эттириш республика ҳукуматининг доимо диққат эътиборида бўлиб келмоқда. Хизмат кўрсатиш соҳаси иқтисодиётимизни барқарор ривожлантиришнинг энг муҳим манбаи ва омили ҳисобланади. Жаҳон тажрибаси бугун айнан ушбу соҳа ялпи ички маҳсулотни шакллантириш, аҳоли бандлигини таъминлаш, одамларнинг фаровонлигини оширишда етакчи ўрин тутишини кўрсатмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг мамлакатимизни 2014-йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2015-йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисида “2015-йилда иқтисодиётимизда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини изчил давом эттириш ҳисобидан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб бериш – устувор вазифамиздир” мавзусидаги маърузасида “2014-йилда бозор хизматлари кўрсатиш ҳажми 15,7 фоизга ўсди, уларнинг ялпи ички маҳсулот таркибидаги улуши эса 53 фоиздан 54 фоизга ошди. Бугунги кунда иқтисодиётда банд бўлган аҳолининг 50 фоиздан ортиғи ушбу тармоқда меҳнат қилмоқда. Ҳар йили яратилаётган янги иш ўринларининг, авваламбор, касб-ҳунар коллежлари битирувчилари учун ташкил этилаётган иш ўринларининг учдан бир қисмидан кўпроғи айнан мазкур соҳа ҳиссасига тўғри келмоқда. Бу борада хизматлар таркиби ҳам тубдан ўзгариб бораётганини таъкидлаш жоиз. Мобил алоқа, юқори тезликда ишлайдиган

интернет, кабелли телевизион алоқа, масофавий банк хизматлари, қишлоқ хўжалиги техникаси, автомобиллар ва технологик ускуналарни таъмирлаш ва уларга хизмат кўрсатиш каби замонавий юқори технологиялар асосидаги хизмат турлари аҳоли ўртасида тобора оммалашиб бормоқда” деб таъкидлаган. Лекин, бу борада айрим муаммолар мавжуд. Бунинг асосий сабаби хизмат кўрсатиш соҳалари фаолиятининг бугунги кун талабига мос иқтисодий механизмининг яратилмаганлиги, улар фаолиятида иқтисодий воситалардан фойдаланиш, хўжалик юритувчи бошқа субъектлар билан иқтисодий алоқалари ва давлат ҳокимият органлари билан муносабатларининг такомиллашмаганлигидир. Шу билан бирга, хизмат кўрсатиш соҳаларини ривожланиши билан боғлиқ масалалар, хусусан уларни ифодаловчи кўрсаткичлар тизимини аниқлаш ва таҳлил қилиш йўллариининг ҳамон ўз ечимини топмаганлиги ҳам ушбу мавзунини танлашга асос бўлди.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Хизмат соҳаларининг ўзига хос хусусиятлари ва айрим назарий ва амалий жиҳатлари мамлакатимиз иқтисодчи олимларидан Пардаев М.Қ., Қудратов Ғ.Ҳ., Абдукаримов Б.А., Мирзаев Қ.Ж. ва Э.Файзиев кабиларнинг илмий ишларида ёритилган.

Бу ишларда хизмат соҳаларини ривожлантиришнинг ўзига хос хусусиятлари, уни тараққий эттириш концепциялари, ижтимоий-иқтисодий муаммоларини ҳал этиш йўллари ва услублари етарли даражада тадқиқ этилган. Бироқ, ҳукуматимиз томонидан хизматлар кўрсатиш соҳасида тадбиркорлик фаолиятини янада кучайтириш, унинг бандликни таъминлашдаги аҳамиятини ва ЯИМ даги улушини ошириш масалалари кўзда тутилганлиги мазкур танланган мавзунинг янада долзарблигини ва бу борада ҳали етарлича иш олиб борилмаганлигидан далолат беради.

Диссертация ишининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Диссертация иши Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти «Иқтисодиёт» кафедрасининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан узвий боғлиқ.

Тадқиқотнинг мақсади. Ҳозирги босқичида иқтисодиётда туб таркибӣ ўзгаришларни амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини изчил давом эттириш, макроиқтисодӣ барқарорликни таъминлаш шароитида хизмат соҳаларининг иқтисодиётда тутган ўрни ва уни ривожлантириш орқали бандлик ва фаровонлик масалаларининг назарӣ, услубӣ ва амалӣ асосларини такомиллаштириш бўйича илмӣ асосланган тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқот вазифалари қуйидагилардан иборат:

- пуллик хизматлар соҳасини ривожлантиришнинг назарӣ асосларини очиб бериш;
- Ўзбекистонда хизматлар соҳасини ривожлантиришнинг асосий йўналишларини ишлаб чиқиш;
- хизматлар соҳасини ривожлантиришнинг хориж тажрибаси ўрганиш ва уларнинг ижобӣ томонларини республикада жорӣ этиш бўйича тавсиялар бериш;
- хизмат соҳаларини ривожлантириш борасидаги хорижий мамлакатларнинг илғор тажрибалари ўрганилиб, улардан самарали фойдаланиш бўйича тавсиялар ишлаб чиқиш;
- Самарқанд вилоятининг ижтимоӣ-иқтисодӣ тавсифини ўрганиш;
- Самарқанд вилоятида пуллик хизматларнинг умумӣ таҳлил қилиш ва ўрганиб, умумӣ хулосалар бериш;
- Самарқанд вилоятида аҳоли бандлигини таминлашда хизмат соҳасининг аҳамиятини ошириш борасидаги муҳим вазифаларни ишлаб чиқиш;

Тадқиқот объекти. бўлиб, Самарқанд вилоятида хизмат соҳасида фаолият кўрсатаётган субъектлар ҳисобланади.

Тадқиқот предмети бўлиб, хизмат соҳасида ва хусусӣ тадбиркорлик субъектларида содир бўлаётган ижтимоӣ-иқтисодӣ жараёнлар билан боғлиқ муносабатлар ҳисобланади.

Тадқиқот методлари. Математик моделлар, танлаб кузатиш, гуруҳлаш, қиёслаш каби статистик ва иқтисодий таҳлил методлари.

Ишнинг назарий ва услубий асосларини Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришга оид асарлари, фармон ва қарорлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, мамлакатимиз ва хорижлик иқтисодчи олимларнинг илмий ишлари ташкил этади.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги. Модернизациялаш ва диверсификациялаш жараёнларини изчил давом эттириш, макроиқтисодий барқарорликни таъминлаш шароитида вилоятнинг ўзига хос хусусиятидан келиб чиқиб, хизматлар соҳасини ривожланиш муаммоларини ҳал қилиш бўйича назарий ва амалий тавсияларни ишлаб чиқилганлиги билан белгиланади.

Ишнинг синовдан ўтиши. Диссертация ишининг асосий натижалари Самарканд иқтисодиёт ва сервис институти профессор-ўқитувчиларнинг ҳамда талаба ва магистрларнинг илмий-амалий анжуманларида (Самарқанд, 2014 й., 2015 й.) илмий маърузалар кўринишида муҳокама қилинган ва маъқулланган.

Ишнинг тузилиши ва ҳажми. Кириш, учта боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловалардан иборат.

1-БОБ. ПУЛЛИК ХИЗМАТЛАР СОҲАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

1.1. Пуллик хизматлар соҳасининг иқтисодий ривожланишдаги роли ва аҳамияти

Хизмат кўрсатиш соҳаси иқтисодиётимизни барқарор ривожлантиришнинг энг муҳим манбаи ва омили ҳисобланади. Жаҳон тажрибаси бугун айнан ушбу соҳа ялпи ички маҳсулотни шакллантириш, аҳоли бандлигини таъминлаш, одамларнинг фаровонлигини оширишда етакчи ўрин тутишини кўрсатмоқда. Ишлаб чиқаришни автоматлаштириш ва рақобатлаштириш биринчи навбатда ишлаб чиқаришнинг технологияларга, ахборотга ва алоқа воситаларига, фақат шундан сўнггина хом-ашё ва меҳнат ресурсларига талабини оширди. Ўзбекистон иқтисодиётини бозор муносабатларига ўтказиш маълум қийинчиликлар билан боради ва баъзида янги муаммоларни туғдиради. Ўтиш даврида республика иқтисодиётида муаммолар қуйидагилар билан белгиланади:

- маъмурий-буйруқбозлик тизимидан бозор иқтисодиётига ўтиш;
- иқтисодиёт нисбатан бир томонлама – хом ашё ишлаб чиқаришга ихтисослашганлиги шароитида ресурслардан оптимал фойдаланиш, шунингдек, уларни максимал фойдали экспорт килиш;
- миллий иқтисодиётни таркибий қайта кўриш, юкори технологияни, тармоқларни ривожлантириш;
- асосий техникаси жисмоний ва маънавий эскирган корхоналарни қайта жиҳозлаш;
- кадрларни бугунги талаблардан келиб чиқиб тайёрлаш ва қайта кўриш;
- капитал ва янги технологиялар етишмаслиги туфайли хорижий инвестицияларни жалб қилиш;
- иқтисодиётнинг ижтимоий структурасини ўзгартириш, мулкдорлар ва тадбиркорлар синфини шакллантириш;

- иқтисодиётнинг ижтимоий йўналтирилганлиги тармоқларни ҳимоя қилиш. ижтимоий беқарорликни камайтириш учун аҳолининг яхши таъминланмаган табақаларини муҳофаза қилиш;

- бозор ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш.

Шуни таъкидлаш зарурки, директив иқтисодиёт даврига нисбатан давлатнинг иқтисодий жараёнларга таъсири камайиши натижасида давлат иқтисодиётни бошқариш ва бошқа хизматлар кўрсатишни янги шаклланган институтларига топширади. Шу туфайли айнан шу даврда иқтисодиётнинг уларга талаби кескин сезилади.

Юқоридаги санаб ўтилган муаммоларни ўтиш даврига хос бўлган хизматлар соҳаси зарурлиги нуқтаи назаридан кўриб чиқамиз.

Иқтисодиётни маъмурий-бўйруқбозлик тизимидан бозор иқтисодиётига ўтказиш, ислохотларнинг мураккаблашуви ва илмий стратегик (ривожланиш стратегияларини белгилаш, уларни амалга ошириш йулларини ишлаб чиқиш, реал ҳаракатларнинг аниқ режаларини ишлаб чиқиш), ҳуқуқий, сиёсий базалар яратилишини тақозо этади. Бу муаммо хизматлар соҳасига ҳам тўлиқ тааллуқлидир.

Бунда давлат фаолияти биринчи даражали аҳамиятга эга бўлсада, жойларда ислохотларни ўтказишда ҳуқуқий, банк-консалтинг ва бошқа хизматларнинг аҳамиятли кескин ошади.

Ресурслардан оптимал фойдаланиш муаммолари аста-секин давлатнинг таъсир доирасидан чиқади. Бу табиийдир. Чунки ресурслардан самарали фойдаланиш муаммоси ишлаб чиқарувчиларнинг, яъни улардан фойдаланувчиларнинг муаммосидир. Ахборот, алоқа хизматларига энг кўп эҳтиёжни ташки савдо соҳаси сезади. Шуни айтиш жоизки, 1991 йилга қадар республика ташки иқтисодий алоқалар юритмаган, шу сабабли иқтисодий фаолиятнинг бу соҳасини янгидан ўзгартиришга тўғри келмокда.

Бу ҳолатда хорижий фирмалар ташқи бозорга ихтисослашганлиги, катта тажрибага эга бўлганлиги учун ҳам юқори позицияда турадилар. Бу соҳада мамлакат фирмалари ва мутахассисларнинг устун бўлиши стратегик вазифа ҳисобланади. Миллий иқтисодиёт структурасини ўзгартириш фан сизими юқори бўлган тармоқларни ривожлантириш, инвестициялаш муаммоси билан чамбарчас боғланган. Бу вазифани ҳал этишда давлат структуралари ва хорижий фирмалар ҳамда миллий иқтисодий субъектларнинг ҳамкорлиги нисбатан самарали ҳисобланади. Уларнинг самарали ҳамкорлик қилиши фақатгина ривожланган хизматлар сектори шароитида мумкин бўлади. Бу жиҳатдан Ўзбекистон жуда олдинга чиқди. Мулкчилик ва эркин тадбиркорликни шакллантириш бозор иқтисодиётига утишдаги қонуний жараёндир. Лекин бу жараён эркин, табиий жиҳатдан жуда секин бўлиб беради ёки сунъий тезлаштирилганда ижтимоий зиддиятлар кучайишига, жамиятнинг жуда бой ва жуда камбағалларга табақаланишига олиб келиши мумкин. Бу жараёни оптималлаштириш учун ижтимоий сиёсатни ривожлантириш керак. Бу соҳада маҳаллий бошқарув органлари, вилоят ва туман ҳокимиятларининг роли кескин ошади. Бу ҳол, айниқса, хизмат кўрсатиш соҳасида яққол кўзга ташланади.

Давлатнинг ролини эътироф этган ҳолда шуни қайд қилиш керакки, нодавлатлар хизматлар сектори ривожлантирилмас экан, жамиятнинг бюракратлашуви даражаси кучайиб бораверади. Бу структураларни шакллантиришда давлатнинг имтиёз бериш сиёсати ижтимоий ислохотларнинг ишончли базасини вужудга келтиради. Бу хизматлар характериға кўра, ҳақ туланмайдиган хизматлардир.

Хизматлар соҳасининг Ўзбекистон иқтисодиётидаги аҳамиятли иқтисодий ислохотлар ва миллий иқтисодиётнинг ижтимоий йўналтирилганлиги билан ҳам белгиланади.

Ҳар қандай иқтисодиётдаги хизматлар соҳасининг аҳамиятли бу соҳа тартибга солинишини зарур қилиб қўяди.

Бошқа бозорларга хизматлар билан кириб бориш товарлар билан кириб боришдан кўра кийинрокдир.

Энг янги турдаги хизматлар бу соҳалари бўлган банк иши, телекоммуникациялар, ахборот ва бошқалар устидан назорат Урнатиш миллий суверинитетга хавф туғдириши мумкин. Чунки бу хизматлар оркали замонавий ишлаб чиқариш бошқарилади.

Шу сабабли мамлакатда хизматлар соҳасини тартибга солиш тадбирлари ишлаб чиқилади.

Хизмат кўрсатиш тармоқлари мамлакат иқтисодиётининг таркибий қисми сифатида ялпи ички маҳсулотини ишлаб чиқаришда бевосита иштирок этадиган соҳадир. Хизмат соҳаси биринчи галда иқтисодий – ижтимоий фаолият бўлиб, бевосита кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига мос келади. Бу соҳанинг иқтисодиётда тутган ўрни бекиёс бўлиб, уни ривожлантиришдан республикамиз куйидаги манфаатларни кўради:

- таъкидланганидек, ЯИМ ишлаб чиқаришда иштирок этади;
- моддий ва номоддий неъматлар ишлаб чиқарувчи кичик бизнес субъектлари сифатида шаклланади;
- мамлакатда янги хизматлар бозори пайдо бўлади;
- аҳолига пуллик хизматлар кўрсатиш ҳажми ошади;
- ҳудудий инфратузилма ва хизмат кўрсатиш объектлари ислоҳ қилинади;
- хизмат соҳасига оид янги касблар ўрганилади ва бошқалар.
- мамлакат бозорини хизматлар билан тўлдириб боради ва унга бўлган талабни қондиришга имконият яратади;
- хусусий тадбиркорлар ва бошқа нодавлат ва давлат инвесторлари маблағлари ҳисобидан янги иш ўринларини очади;
- хизматларга бўлган эҳтиёжни қондириш эвазига мамлакат аҳолисининг фаровонлигини оширади;

- ўз ишловчиларини ойлик маъоши билан таъминлаб туради ва уларнинг

оиласини тебратиш имкониятини яратади ва ҳ.к.

Ушбу манфаатлар эътиборга олиниб, хизмат соҳаси ислоҳ қилинди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг мамлакатимизни 2014 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2015 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги “2015 йилда иқтисодиётимизда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, модернизациялаш ва диверсификациялаш жараёнларини изчил давом эттириш ҳисобидан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб бериш – устувор вазифамиздир” номли маърузасида таъкидлаганидек, “...кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожи учун янада қулай шароитлар яратишга қаратилган чора-тадбирларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш зарурлигини барчамиз албатта яхши тушунамиз” деб таъкидлаган.

Хизматлар ва сервис соҳасининг жорий йилда кескин ўсиши, аввало қурилиш, транспорт, молия-банк ва ахборот-коммуникация соҳаларида, аҳолига тиббий ва коммунал-маиший хизматлар кўрсатишда, айниқса, қишлоқ жойларда бу соҳани янада кенгайтириш учун ҳали-бери фойдаланилмаётган катта имкониятлар мавжудлигини кўрсатмоқда. Хизматлар соҳасининг ривожланиши, кўрсатилаётган хизматлар ҳажми ва сифати бўйича биз иқтисодий ривожланган мамлакатлардан ҳамон жиддий орқада қолмоқдамиз.

Энг муҳими, шуни унутмаслик керакки, катта капитал қўйилмалар талаб қилмайдиган бу соҳа иқтисодиётнинг юксалишига, аҳоли бандлиги ва даромадларининг ортишига сезиларли даражада ижобий таъсир кўрсатади.

Вазирлар Маҳкамаси бир ой муддатда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаларини ривожлантириш бўйича 2012-2016 йилларга мўлжалланган дастур лойиҳасини тасдиқлаш учун киритиши, бунда мамлакатимиз ялпи

ички маҳсулоти таркибида бу соҳанинг улуши 54-56 фоизга етказилишини назарда тутиш даркор.

Бундай мураккаб иқтисодий муносабатларнинг содир бўлишини таъминлаш бевосита ушбу соҳада тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишни таққозо этади.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, айнан кўп сонли хусусий корхоналар, савдо ва маиший хизмат кўрсатиш соҳаларини камраб олади. Бундай турдаги корхоналар бошқа корхоналар билан биргаликда аҳолига кўрсатилаётган моддий ва номоддий хизмат турларини ташкил этади. Моддий хизматларга, савдо ва умумий овқатланиш, транспорт, алоқа, маиший хизмат ва уй-жой коммунал хўжалиги киради. Хусусий корхоналар томонидан кўрсатилаётган хизматлар инсонни турли хил моддий эҳтиёжларини қондиришни таъминлайди. Хусусий корхоналар иш фаолиятида асосий ўринни воситачилик эгаллайди, яъни товар ва хизматларни ишлаб чиқарувчилардан истеъмолчиларга етказиб беришни таъминлайди.

Бугунги кунда, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ўз ўрнини аҳолига маиший хизмат кўрсатиш соҳаларида ҳам топмоқда. Хусусан маданий–маиший ва оила хўжалиги ускуналарини ижарага бериш ва таъмирлаш ишлари хусусан, кийим кечакларни таъмирлаш, аҳолига юқори савияда транспорт хизматини кўрсатиш, (йўловчиларни ташиш), хонадонларга зарур хўжалик буюмларини (мебел, қурилиш материаллари, истеъмол товарларини) етказиб буриш учун керакли хизматлар кўрсатилмоқда.

Ҳозирги вақтда Республикамизда уй-жой қурилиши ва коммунал комплексида ислохотлар жараёни кечиши муносабати билан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари томонидан айнан шу соҳаларда оилаларни маиший хизматга бўлган эҳтиёжларини қондиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу борада хусусий корхоналар уй-жой эксплуатацияси, уларни сув, иссиқлик манбаи, электр энергияси билан

таъминлаш бўйича ҳам ўз хизмат турларини таклиф қилишмоқда. Табиийки таъмирлаш-қурилиш ишлари билан шуғулланадиган хусусий корхоналар томонидан дача, дала ҳовли ва маданий–маиший иморатларни қуриш ва таъмирлаш амалга оширилмоқда. Айтиш жоизки, бу ишлар кўлламида ҳам аҳолининг уй-жой қурилиши ва коммунал хизмат турларига бўлган эҳтиёжлари у ёки бу даражада қондирилмоқда.

Шундай қилиб, хизматлар соҳаси тадбиркорлик фаолиятига қуйидагилар киради: умумий овқатланиш (турли хил тансиқ таомлар тайёрлаш), озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш, қайта ишлаш ва сақлаш; кийимлар, оёқ кийимлар, ички кийимларини тикиш ва таъмирлаш; мебеллар, хўжалик ва маданий маиший жиҳозлар, инвентарлар (асбоб-ускуналар), асбоблар, идишлар, енгил транспорт воситаларини таъмирлаш; уй-жой, дала ҳовли, гаражлар ҳар хил ҳовли ва хўжалик биноларини қуриш ва таъмирлаш; деҳқончиликда картошка, сабзавот, мевалар ва бошқа маҳсулотларини етиштириш; маҳсулдор ҳайвон ва ўсимликларни сақлаш кабилар.

Пуллик хизмат соҳасида тадбиркорликни ривожлантириш ишсизликни бартараф этиши билан бирга, яна бир қанча афзалликлари мавжуд. Шу боис республикамизда аҳолининг бандлиги ва даромадларининг барқарор ўсишини таъминлашга доир вазифаларини ҳал этишда хизмат соҳасида тадбиркорликнинг турли хил аъанавий шакллари кенг ривожлантиришга янада устувор аҳамият берилмоқда.

Бу борада, Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Йирик саноат корхоналари билан касаначиликни ривожлантириш асосидаги ишлаб чиқариш ва хизматлар ўртасида кооперацияни кенгайтиришни рағбатлантириш чора – тадбирлари тўғрисида» ги Фармони ва мазкур фармонни амалга ошириш чораларига бағишланган 4-сонли қарори ва шу қарор юзасидан «Касаначилик тўғрисида Низом», қабул қилинди.

Президентимизнинг яна бир «Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаларини ривожлантириш бўйича 2012-2016 йилларга мўлжалланган дастур»га биноан,

мамлакатда хизматлар кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари қаторига мамлакатимизда ананавий хизматлар турларини ривожлантириш, айрим бугунги кун талабига жавоб берадиган, аммо унитилиб кетилган хизмат турларини излаб топиш ва уларни тиклашга алоҳида эътибор берилган. Белгиланган бу тадбирлар, хизмат соҳасида тадбиркорликни ривожлантириш учун муҳим аҳамиятга эга.

Демак, энди хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаси ривож топади. Унинг истиқболига тўхталишдан олдин шу хизмат кўрсатиш ва сервис сўзи мазмунининг изоҳига тўхталсак. Чунки, юқоридаги номи зикр этилган меъёрий ҳужжатларда «хизмат кўрсатиш» ва «сервис» тушунчалари кенг қўлланилган. Шу жиҳатдан ушбу тушунчалар мазмунига тўхталиб ўтишни жоиз деб топдик. Иқтисодий адабиётларда ушбу тушунчалар маъносига турлича қарашлар мавжуд. «Сервис инглизча *service* сўзидан олинган бўлиб, аҳолига маиший хизмат кўрсатиш» ни англатади.¹ Русча - ўзбекча лугатда² «сервис – сервис (аҳолига хизмат кўрсатиш, хизмат)», деб кўрсатилган. Бошқа адабиётларда³ ҳам худди шундай таърифланган. Кўриниб турибдики, сервис сўзи хизмат соҳаси билан ҳамоҳанг, бир-бирига ўхшаш синоним сўзлардир.

Ривожланаётган мамлакатларда бугунги кунда сайёрамиздаги барча аҳолининг тахминан 85 фоизи истиқомат қилади, бу мамлакатларнинг кўпчилигида меҳнатга лаёқатли аҳолининг 70-90 фоизи хусуий тадбиркорликда машғул. Бу борада айрим иқтисодчи мутахассисларнинг фикрича, иқтисодиётнинг самарали амал қилиши учун аҳолининг ҳар 80 – 100 кишисига биттадан ташкилий бирлик тўғри келиши лозим.

Демак, хизмат соҳаси келажакда иқтисодиётнинг муҳим соҳасига айланади. Шу муносабат билан, мамлакатимиз шаҳар ва қишлоқларда қуйидаги йўналишлар ҳаётга тадбиқ этилишини мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз:

¹ Словар иностранных слов. -16- е из.,испр.-М.: Рус яз.. 1988 -461 Б.

² Русча-ўзбекча лугат. 2-том. Т.: 1984. – 410 Б.

³ Қудратов Ғ.Х., ПардаевМ.Қ., Абдукаримов Б.А. “Сервис ривож – аҳолининг бандлигини таъминлаш ва фаровонлигини ошириш омили”.Т.: “Fan va tehnologiya” нашриёти, 2007. – 12 Б.

- Самарқанд вилоятида ананавий хизматлар турларини ривожлантириш, айрим бугунги кун талабига жавоб берадиган, аммо унитилиб кетилган хизмат турларини излаб топиш ва уларни тиклашни рағбатлантириш;
- хизматлар соҳасида миллий ҳунармандчиликни ривожлантириш йўналишидаги кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни имтиёзли кредит билан таъминлашни йўлга қўйиш зарур.

Юқоридаги назарий таҳлиллардан келиб чикиб, қуйидаги хулосаларга келинди:

Бугунги кунга келиб, нафақат кишилар ҳаётининг маиший жиҳатлари, балки саноат тармоқларининг ривожланиши, миллий иқтисодиётнинг самарадорлиги олдиндан мавжуд бўлган ҳамда янгидан пайдо бўлаётган ўнлаб турдаги хизматларга боғлиқ бўлиб бормоқда. Бундай тармоқлар ташқи конъюнктурага ҳам, об-ҳаво шароитига ҳам боғлиқ эмас, яъни ташқи омилларнинг ўзгариши уларга таъсир кўрсата олмайди. Айни пайтда бу хизматлар ўзимизда ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг кўплаб турларига ички талабни оширади, шунингдек, истеъмол бозорида мутаносибликни сақлашда муҳим роль ўйнайди.

Хизматлар соҳаси жадал ривожланиб борар экан, тобора кўпроқ ишчи кучининг банд бўлишини таъминламоқда, давлат бюджетига солиқ тушумлари, валюта захирасига қатъий валюта тушумларининг кўпайишига ҳисса қўшмоқда. Айниқса аҳолига пуллик хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш ички истеъмол бозорида мутаносибликка эришишда, иқтисодий ўсишнинг муҳим шарти бўлган ички талабни кенгайтиришда, аҳолини иш билан таъминлашда муҳим роль ўйнайди.

1.2. Ўзбекистонда хизматлар соҳасини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари.

Хизмат кўрсатиш соҳаси иқтисодиётимизни барқарор ривожлантиришнинг энг муҳим манбаи ва омили ҳисобланади. Жаҳон тажрибаси бугун айнан ушбу соҳа ялпи ички маҳсулотни шакллантириш,

аҳоли бандлигини таъминлаш, одамларнинг фаровонлигини оширишда етакчи ўрин тутишини кўрсатмоқда.

Хизмат соҳасини ривожлантириш аҳоли фаровонлиги ва иш билан бандлик масаласининг ҳал бўлишини таъминловчи муҳим омиллардан биридир. «Ўзбекистон Республикасида 2012–2016 йилларда хизмат ва сервис соҳасини ривожлантириш дастурига кўра, 2016 йилда хизматлар соҳасини жадал ривожлантириб, унинг ялпи ички маҳсулотдаги улушини 54-56 фоизга етказиш, хизматларнинг янги, замонавий турларини жорий этиш, аҳолини, биринчи навбатда, қишлоқ жойларда одамларни иш билан банд қилиш муаммоларини ҳал этишдаги ролини ошириш чора тадбирлари кўзда тутилган.

2012-2016 йилларда Президент қарорига биноан, мамлакатимизда хизматлар кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришнинг асосий концептуал йўналишлари қўйидагилардан иборат бўлади⁴:

1. Хизматлар кўрсатиш соҳасида тадбиркорликнинг фаоллигини янада кучайтириш учун қўллай шарт-шароит яратиш, хусусан, бу борадаги расмийликларни тўсиқларини бартараф этиш вазифаси қўйилган.

2. Хизматлар ҳажмини юқори сураътларда ўсишини таъминлаш ва уларнинг ялпи ички маҳсулотдаги улушини 2016 йилда 54-56 фоизга етказиш.

3. Хизматлар ва сервис соҳасида банд бўлган аҳолининг сонини мунтазам ошириб бориш.

4. Қишлоқ жойларда хизмат ва сервис соҳасини жадал ривожлантириш, хусусан, қишлоқ аҳолисига кўрсатилаётган хизматлар, биринчи навбатда, коммунал-маиший, уй-жойларни таъмирлаш ва қуриш, сувдан фойдаланиш, ветеринария, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини таёрлаш ва машина трактор парклари соҳасидаги хизматлар ҳажми ва турларини янада ошириб бориш.

⁴ Ушбу йўналишлар бевосита Президентнинг «Ўзбекистон Республикасида 2006–2010 йилларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жаддалаштириш чора тадбирлари тўғрисида» ги (2006 йил 17 апрел) қарорда ва «Ўзбекистон Республикасида 2012–2016 йилларда хизмат ва сервис соҳасини ривожлантириш дастури» да келтирилган.

5. Мамлакатимизда анъанавий хизматлар турларини ривожлантириш, айрим бугунги кун талабига жавоб берадиган, аммо унитилиб кетилган хизмат турларини излаб топиш ва уларни тиклаш.

6. Хизматларнинг янги истиқболли турларини, хусусан, юридик, консалтинг, банк, молия, суғурта, лизинг ва бошқаларини жадал ривожлантириш.

7. Мамлакатимиз хизматлар экспортини кўпайтириш учун ушбу соҳа корхоналарининг халқаро бозордаги хизматлар даражаси ва сифатини оширишга эришиш.

8. Энг муҳими, хизматлар кўрсатиш ва сервис соҳасида ишлайдиган кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш учун ушбу тадбирлар асос бўлиб қолади. Чунки, бугунги эҳтиёж ва талабдан келиб чиқиб, белгиланган тадбирлар, ушбу соҳани ривожлантириш учун муҳим аҳамиятга эга. Ушбу тадбирларни ва вазифаларни батафсил бажариш учун хизматлар кўрсатиш ва сервис соҳасини 2012-2016 йилларда ривожлантириш дастури ишлаб чиқилган. Ушбу дастур кенг қўламли бўлиб, унда ҳар бир мутасаддига аниқ вазифалар белгилаб берилган. Вилоят, шаҳар ва туман ҳокимликлари ҳам ушбу дастурдан келиб чиқиб, ўзларининг ҳудудий дастурларини ишлаб чиқдилар ва унинг бажарилиши мунтазам мониторинг қилиб боришмоқда. Бундан ташқари ЎзР Вазирлар Маҳкамаси томонидан йиллик ҳисоботларда мазкур масала эшитилади ва барча ҳудудлар бўйича бажарилиши назорат қилиб борилади.

Президентимизнинг ушбу қарорига асосан аҳолига, айниқса, қишлоқ аҳолисига, Ўзбекистон республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги ҳузуридаги аҳоли бандлигини ривожлантириш жамғармаси маблағлари ҳисобидан шу соҳа билан шуғулланадиган тадбиркорлик субъектларига имтиёзли кредитлар ажратиш ва шу асосда аҳолининг бандлик даражасини ошириш вазифаси ҳам юклатилган.

Хизмат кўрсатиш соҳаси иқтисодиётимизни барқарор ривожлантиришнинг энг муҳим манбаи ва омили ҳисобланади. Жаҳон тажрибаси бугун айнан ушбу соҳа ялпи ички маҳсулотни шакллантириш, аҳоли бандлигини таъминлаш, одамларнинг фаровонлигини оширишда етакчи ўрин тутишини кўрсатмоқда.

2014-йилда бозор хизматлари кўрсатиш ҳажми 15,7 фоизга ўсди, уларнинг ялпи ички маҳсулот таркибидаги улуши эса 53 фоиздан 54 фоизга ошди. Бугунги кунда иқтисодиётда банд бўлган аҳолининг 50 фоиздан ортиғи ушбу тармоқда меҳнат қилмоқда. Ҳар йили яратилаётган янги иш ўринларининг, авваламбор, касб-хунар коллежлари битирувчилари учун ташкил этилаётган иш ўринларининг учдан бир қисмидан кўпроғи айнан мазкур соҳа ҳиссасига тўғри келмоқда.

Бу борада хизматлар таркиби ҳам тубдан ўзгариб бораётганини таъкидлаш жоиз. Мобил алоқа, юқори тезликда ишлайдиган интернет, кабелли телевизион алоқа, масофавий банк хизматлари, қишлоқ хўжалиги техникаси, автомобиллар ва технологик ускуналарни таъмирлаш ва уларга хизмат кўрсатиш каби замонавий юқори технологиялар асосидаги хизмат турлари аҳоли ўртасида тобора оммалашиб бормоқда.

Сўнгги беш йилда анъанавий маиший ва коммунал хизматлар улуши 16 фоиздан 9,5 фоизга тушди, юқори технологиялар асосидаги хизматлар улуши эса 21,2 фоизга қадар кўтарилди.

Юқори технологияларга асосланган хизматлар орасида кейинги йилларда алоқа ва ахборотлаштириш хизматлари бошқа соҳаларга нисбатан жадал ривожланаётганини алоҳида таъкидлаш жоиз. Ушбу хизматлар ҳажми сўнгги беш йилда 3,3 баробар, ўтган йили эса 24,5 фоизга ўсди.

Иқтисодиётимиз ва жамиятимиз ҳаётида ахборот-коммуникация технологияларининг алоҳида ва муҳим ўрин тутишини ҳисобга олиб, 2013-йилда 2013-2020 йилларда Ўзбекистон Республикасининг Миллий ахборот-коммуникация тизимини ривожлантириш комплекс дастури қабул қилинди. Ушбу дастур доирасида амалга оширилаётган лойиҳалар 2014-йилда

мамлакатимизда барча автомат телефон станцияларини рақамли тизимга ўтказишни яқунлаш учун замин яратди. Бу эса халқаро ахборот тармоқларидан фойдаланиш тезлигини сезиларли даражада ошириш имконини берди.

Аҳоли, жумладан, мамлакатимизнинг олис ҳудудларида яшаётган аҳолининг ахборот-коммуникация технологиялари хизматларидан фойдаланиш имкониятини кенгайтириш масаласига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Масалан, 2014 йилда юртимизда, хусусан, Қўнғирот, Бойсун, Узун, Мўйноқ каби олис туманларда 2 минг километрдан зиёд оптик толали алоқа тармоқлари барпо этилди.

Мамлакатимизда интернетдан фойдаланувчилар сони йил сайин кўпайиб бормоқда. Бугунги кунда улар 10 миллион 200 минг кишидан ошди ёки мамлакатимиз аҳолисининг учдан бир қисmini ташкил этмоқда. Республикамизда интернетнинг ўтказувчанлик даражаси 4 баробар оширилди, интернетга уланиш тезлиги эса 1,5-марта ортди. Шу билан бирга, ундан фойдаланиш нархи 2013-йилга нисбатан 11,6 фоизга камайди.

Ўтган йили 500 дан ортиқ янги базавий мобил алоқа станциялари ўрнатилиши ҳисобидан алоқанинг ушбу замонавий, юқори технологияларга асосланган тизими абонентлари сони қарийб 20 миллион кишини ташкил этди, уларга кўрсатилаётган хизматлар ҳажми қарийб 26 фоизга кўпайди.

Айни пайтда қишлоқ жойларда хизматлар соҳаси ҳали-бери етарлича ривожланмаганини ҳам айтиш жоиз. Қишлоқда аҳоли жон бошига тўғри келадиган хизматлар кўрсатиш ҳажми шаҳардагидан ҳали-ҳамон сезиларли даражада ортда қолмоқда. Айни пайтда қишлоқ жойларда алоқа хизмати, банк-молия ва коммунал хизматлар соҳасини ривожлантириш учун катта салоҳият мавжудлигини ҳам унутмаслик даркор⁵.

Бу маълумотлардан кўриниб турибдики, хизмат кўрсатиш соҳаси умуман олганда ўсиш тенденциясига эга. Мазкур қарорда кўрилган чора–

⁵ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг мамлакатимизни 2014 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2015 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги “2015 йилда иқтисодиётимизда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини изчил давом эттириш ҳисобидан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб бериш – устувор вазифамиздир” номли маърузаси. Халқ сўзи. 2015 й. 17 январь.

тадбирлар ва уларга берилган имтиёзлар келажакда ушбу соҳанинг жадал ривожланишини таъминлаш билан бирга, хизматлар сифатининг ошишига, унинг халқаро андозалар даражасидаги ҳолатининг шаклланишига олиб келади.

Хизмат соҳасига эътибор фақат мазкур қарор билан чегараланиб қолган эмас. Бунга муттасил эътибор берилиб келинган. Чунки, мамлакатимиз иқтисодиётини ривожлантиришнинг ҳозирги ва яқин келажакдаги устувор вазифаларидан бири хизмат соҳасини ривожлантиришдан иборатлиги белгилаб қўйилди.

Ўзбекистонда хизмат соҳаларини рағбатлантирилиши мамлакат ижтимоий-иқтисодий тараққиётининг ҳал қилувчи стратегик омилларидан бири ҳисобланади. Ҳукуматимиз томонидан чиқарилган бир қатор қарорлар натижасида бошланган кичик корхоналар ташкил этиш ва уни рағбатлантириш жараёни кейинги йилларда иқтисодиётимизда муҳим ўзгаришларга олиб келди.

Хизмат соҳаси корхоналари умуман олганда, мамлакат бўйича иқтисодий фаол корхоналарнинг асосий қисмини ташкил этади. Бунда айнан кичик оилавий корхоналар катта муваффақият билан ажралиб туради. Шунини таъкидлаш керакки, бундай вазият Ўзбекистон учун анъанавий ҳисобланади ва буни ҳунармандчиликка бориб тақалувчи моддий хизматлар яратувчи тадбиркорликнинг тарихий шаклларида кузатиш мумкин.

Бизнинг назаримизда Республикамизда хизматлар соҳаси тадбиркорлик субъектлари жаҳон стандартлари талабларига мувофиқ ўзининг маҳаллий характериға ҳам эга. Ушбу соҳада яратилаётган моддий хизматларнинг асосий қисми, қўл меҳнати ёки меҳнат жараёнининг бироз механизациялашуви ёрдамида яратилмоқда. Кейинги йилларда меҳнат бозорида юқори технологиялар базасида турли хил ахборот хизматларининг пайдо бўлиши ҳам бу борадаги ишларни енгиллаштиришга сабаб бўлмоқда.

Бу кўринишдаги тадбиркорлик фаолиятининг қулайлиги ва афзаллиги шундаки, уни ташкил этишнинг осонлиги ва ихчамлиги, ишчи кучи ва

меҳнат ресурсларининг оиладан етишиб чиқиши, аниқ мижозлар талаби учун махсулот ишлаб чиқариши, маҳалий хом ашёлардан кенг фойдаланилиши ҳамда товар ва хизматларни сотиш эса маҳалий бозорларда амалга оширилади.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, айнан кўп сонли корхоналар, савдо ва маиший хизмат кўрсатиш соҳаларини қамраб олади. Бундай турдаги корхоналар аҳолига кўрсатилаётган моддий ва номоддий хизмат турларини ташкил этади. Моддий хизматларга, савдо ва умумий овқатланиш, транспорт, алоқа, маиший хизмат ва уй-жой коммунал хўжалиги киради. Ушбу корхоналар томонидан кўрсатилаётган хизматлар инсонни турли хил моддий эҳтиёжларини қондиришни таъминлайди.

Хулоса қилиш мумкинки, кичик бизнес ўз ўрнини аҳолига маиший хизмат кўрсатиш соҳаларида ҳам топмоқда. Бугунги кунда маданий–маиший ускуналарини ижарага бериш ва таъмирлаш ишлари хусусан, кийим кечакларни таъмирлаш, аҳолига юқори савияда транспорт хизматини кўрсатиш, хонадонларга зарур хўжалик буюмларини етказиб буриш учун керакли хизматлар кўрсатилмоқда.

Ҳозирги вақтда Республикамизда уй-жой қурилиши ва коммунал комплексида ислохотлар жараёни кечиши муносабати билан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари томонидан айнан шу соҳаларда аҳолининг маиший хизматга бўлган эҳтиёжларини қондиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу борада кичик корхоналар уй-жой эксплуатацияси, уларни сув, иссиқлик манбаи, электр энергияси билан таъминлаш бўйича ҳам ўз хизмат турларини таклиф қилишмоқда. Табиийки таъмирлаш-қурилиш ишлари билан шуғулланадиган корхоналар томонидан, дала ҳовли маданий–маиший иморатларни қуриш ва таъмирлаш амалга оширилмоқда. Айтиш жоизки, бу ишлар қўлламида ҳам аҳолининг уй-жой қурилиши ва коммунал хизмат турларига бўлган эҳтиёжлари у ёки бу даражада қондирилмоқда.

Шундай қилиб, хизмат соҳаси тадбиркорлик фаолиятига қуйидагилар киради: умумий овқатланиш, озиқ-овқат махсулотларини ишлаб чиқариш,

кайта ишлаш ва сақлаш; кийимлар, оёқ кийимлар, ички кийимларини тикиш ва таъмирлаш; мебеллар, хўжалик ва маданий маиший жиҳозлар, инвентарлар (асбоб-ускуналар), идишлар, енгил транспорт воситаларини таъмирлаш; уй-жой куриш ва таъмирлаш; деҳқончиликда картошка, сабзавот, мевалар ва бошқа маҳсулотларини етиштириш; маҳсулдор ҳайвон ва ўсимликларни сақлаш кабилар.

Республикамизда аҳолининг бандлиги ва даромадларининг барқарор ўсишини таъминлашга доир вазифаларини ҳал этишда тадбиркорликнинг турли хил аъанавий шакллари кенг ривожлантиришга янада устувор аҳамият берилмоқда. Бугунги кунда, кооперация асосида касаначилик фаолиятини ташкил этиш ҳам шулар жумласига киради.

Юқорида номи кўрсатилган фармонлар, қонунлар ва низомлар хизмат соҳаларида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш учун ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилмоқда. Демак, хизмат соҳаси келажакда иқтисодиётнинг муҳим соҳасига айланади. Шу муносабат билан вилоятимиз шаҳар ва қишлоқларида қуйидаги йўналишлар ҳаётга тадбиқ этилишини мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз:

- миллий қадриятларимизга кўра, аъанавий хизматлар ва касаначилик фаолияти билан шуғулланувчи тадбиркорлик фаолиятини тиклашни рағбатлантириш ва ривожлантириш;
- миллий ҳунармандчиликни ривожлантириш йўналишидаги корхоналарни тиклашда, уларга ўз фаолиятларини бошлаб олиши учун зарур бўлган бошланғич маблағ билан таъминлашда иимтиёзли кредитларни йўлга қўйиш лозим.

Хулоса қилиб айтганда, хизмат соҳасини ривожлантириш, бандлик муаммосини айниқса, хотин-қизлар, қишлоқ ёшларини иш билан таъминлаш ва бутун мамлакатимиз аҳолисининг фаровонлигини ошириш имконияти яратади. Бу биринчидан, аҳолини иш билан таъминлаш орқали оилаларнинг муҳим даромад манбаи ва мулкдорлар синфини шакллантиришнинг асоси

бўлса, иккинчидан, мамлакатимиз бозорини хизматларга бўлган эҳтиёжини кондириш орқали аҳолининг турмуш даражасининг ошишига сабаб бўлади.

1.3. Хизматлар соҳасини ривожлантиришнинг хориж тажрибаси

Ривожланган бозор иқтисодиётига асосланган мамлакатлар иқтисодиётида рўй бераётган туб ўзгаришлар хизмат кўрсатиш ва сервис тушунчасига ҳам назарий ҳам амалий жиҳатдан янгича ёндашувни зарурат этмоқда. XX асрнинг сўнгги йилларидан бошлаб хорижий адабиётларда хизмат кўрсатиш фаолияти самарадорлиги кўрсаткичларини илмий жиҳатдан тадқиқ қилишга кенг кўламда киришилди.

Шундай қилиб, XX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб хизмат кўрсатиш соҳасининг ривожланиб бориши инсонлар моддий фаровонлиги ва турмуш сифатини ошишига олиб келди. Маълумки, XIX асрнинг охирларида Э.Энгель томонидан аҳоли даромадини ўсиши билан истеъмол таркибини ўзгаришини статистик жиҳатдан боғлиқлигини асослаган эди. Э.Энгельнинг қоидасига кўра, аҳолининг турмуш шароити ва даромадлари даражаси қанчалик юқори бўлса, истеъмолчи сарфининг катта қисмини юқори сифатли товарлар ва хизматларга сарфланади. Яъни, аҳолининг фаровонлиги ва даромадлари қанчалик юқори бўлса, улар оилавий бюджетининг кам қисмини озиқ-овқат маҳсулотларига, кўп қисмини эса сервис хизматларига сарфлашади. Ривожланган мамлакатларда оилавий бюджетнинг 18-20%и озиқ-овқат маҳсулотларининг истеъмолига, 35-40 %и эса хизматларга сарфланади.

Хусусан, турли хил товар ва хизматларга тўлов қобилиятини даромадга нисбатан эгилувчанлик коэффиценти ва бошқа йўналишдаги татқиқотлар. Масалан, В.Фьюкс 1968 йилда хизмат кўрсатиш соҳасини кенгайтириш сабабларидан бири сифатида саноат ва қишлоқ хўжалигига нисбатан хизмат кўрсатиш соҳасида унумдорликни паст даражада ўсиши деб ҳисоблайди⁶.

⁶ FUCHSV.R The service Economic "National Bureau of Economic Research, New York, 1968

В.Фьюкс томонидан, саноат, қишлоқ хўжалиги ва хизмат кўрсатиш соҳасида иш билан бандлик тақсимооти аҳоли жон бошига тўғри келадиган реал ялпи ички маҳсулот билан чамбарчас боғлиқ деган фикри ўз тасдиғини топмоқда. У таъкидлайдики, агарда қишлоқ хўжалиги ҳиссаси даромадларга талаб эластиклиги фарқи билан тушунтирилса, хизмат кўрсатиш соҳасидаги ўзгаришлар учинчи сектор (хизмат кўрсатиш)ни биринчи (қишлоқ хўжалиги) ва иккинчи (саноат) секторга нисбатан паст унумдорлик даражаси билан ифодаланади.⁷ Бу ҳақида саноатда ялпи омилли унумдорлик ўсиши ва хизмат кўрсатиш секторини ривожланиши ўртасидаги юқори корреляция коэффиценти мавжудлигидан далолат беради.

Хорижий иқтисодий адабиётларда миллий хўжаликларнинг алоҳида тармоқларида унумдорлик (самарадорлик) даражасидаги фарқ XX асрнинг 70 йилларидан тадқиқот предмети бўла бошлаган. Ўша даврдаёқ капитал сиғимининг юқорилиги билан ажралиб турадиган (саноат ва қурилиш хўжалиги) иқтисодиёт секторларига нисбатан жонли меҳнати кўп бўлган тармоқларда (хизмат кўрсатиш) унумдорлик юқорилиги тан олинган. Бу ҳақида В.Баумоль, С.Блекмен ва Е.Вольфлор ўз тадқиқотларида тўхталиб ўтишган. Қуйидаги жадвалда 1981-2000 йилларда ривожланган мамлакатларда хусусий унумдорлик кўрсаткичларидан бирининг ўсиш суръати статистикаси келтирилган.

Умуман хизмат кўрсатиш соҳасида самарадорлик даражаси саноат ва қишлоқ хўжалигига нисбатан паст даражада эканлигини кўришимиз мумкин.

Тадқиқотлар шуни кўрсатмоқдаки, бугунги кунда ахборот технологиялари моддий неъматлар ишлаб чиқарадиган тармоқларда самарадорликни ошишига олиб келишини ҳеч бир иқтисодчи инкор қилмайди, аммо унинг иқтисодиётнинг бошқа тармоқларига таъсири масалалари очиқ қолмоқда. Бунга боғлиқ ҳолда, саноатга нисбатан хизмат кўрсатиш соҳасида иш билан бандликни юқори эканлигини кўпчилик хориж

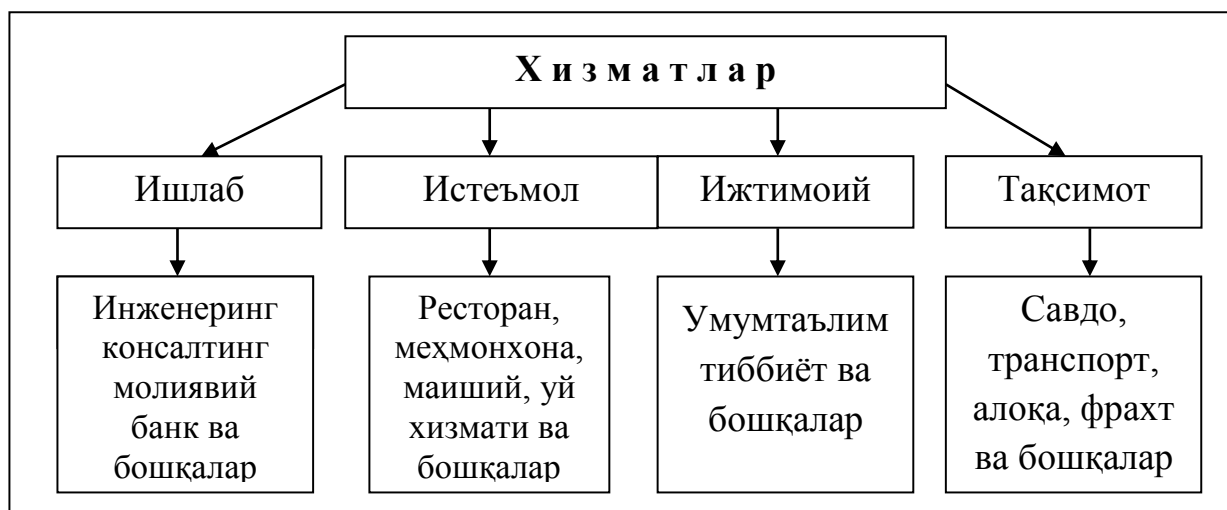
⁷ Маркова М.Д. Маркетинг услуг. М.Финансы и статистика. 1996 С-8

иқтисодчилари хизмат кўрсатиш соҳасида самарадорликни индустриал тармоқларга нисбатан пастлиги билан ифодалядилар.

1987 йилда Р.Солоу томонидан ишлаб чиқилган «Унумдорлик парадокси»⁸га кўра компьютер технологиялари учун қилинган инвестиция хажмининг ўсиб бориши, унга мос ҳолда хизмат кўрсатиш соҳасида унумдорликни ошишига олиб келмаган.

Уни таъкидлашича, XX асрнинг 80 йилларида АҚШда компьютер технологиялари учун қилинган инвестиция 1 трлн. АҚШ долларини ташкил қилган, унинг 85%и хизмат соҳасига йўналтирилган, аммо бу соҳада меҳнат унумдорлигини йиллик ўсиши 1%ни ташкил этган. 90 йилларда эса АҚШ саноатида унумдорликнинг ўсиш суръати 3%ни умуман иқтисодиёт бўйича унумдорлик 1,1%ни ташкил қилган. Ушбу манба асосида шундай хулоса қилиш мумкинки, унумдорликнинг умумий кўрсаткичини паст бўлишига учинчи сектордаги (хизмат кўрсатишда) унумдорлик даражасини пастлиги сабабдир. Сервис фаолияти соҳасида унумдорлик даражаси пастлиги сабабини қуйидагича тушуниш мумкин. Бир томондан хизматлар юқори технологияли капитал ва интенсив билим талаб қиладиган тармоқларни ўзида мужассамлаштира, иккинчи томондан, паст технологияли ва кўп меҳнат талаб қиладиган тармоқларни ўзида мужассамлантиради. Шунингдек, хизмат соҳасида юқори малакали ва юқори иш ҳақи оладиган ишчилар ҳам, паст иш ҳақи оладиган ишчилар ҳам меҳнат қилади. Бу ҳол албатта унумдорлик даражасини пастлигига таъсир қилади. Хизматларнинг турли-туманлиги ва хилма-хиллигини Дж.Зингельман томонидан эътироф этилган ва у хизматларни ишлаб чиқариш, истеъмол, ижтимоий ва тақсимот хизматларига таснифлаган.

⁸ Solow R We'd Better Out // New York Review of Books. 1987. July 12-p36

1.3.1.-расм. Дж. Зингельманнинг хизматларни таснифлаш таркиби.

Дж.Зингельман томонидан таснифлаган хизмат турларининг ҳар бири тури, ўз навбатида, ўзининг мураккаб таснифига эга. Мисол учун, банкларнинг, тиббиётнинг, маиший хизматнинг бир неча юз турлари мавжуд. Шунинг учун ҳам бир хизмат доирасида бир неча фарқланувчи белгилари бўлиши мумкин. Хусусан, тиббиёт хизмати бир вақтнинг ўзида юқори малакадаги касбий тайёргарликни талаб қилувчи капитал интенсив кўринишдаги (мисол учун компьютер диагностикаси ва турли аппаратлар билан даволаш) ва юқори меҳнат талаб қилмайдиган меҳнат интенсив (мисол учун, жарроҳлик аралашуви, ташхис қўйиш) кўринишидаги хизматларни ўз ичига қамраб олади.

Шунинг учун ҳам хизматларни ҳаддан ташқари хилма хиллиги сабабли бир тармоқ ичида фан техника тараққиёти моддий ишлаб чиқаришга нисбатан хизмат соҳасига паст таъсир кўрсатади.

Сервис фаолиятини самарадорлик кўрсаткичини пастлигининг яна бир сабаби сифатида моддий ишлаб чиқариш соҳасига нисбатан хизмат соҳасида банд бўлган ходимлар меҳнат ҳақининг пастлигидир. Аммо хизматларнинг баъзи турларини кўрсатувчи ходимлар меҳнат ҳақи, моддий ишлаб чиқариш ходимларига нисбатан анча юқори (мисол учун, инженеринг, консалтинг, молия, суғурта ва ҳоказолар).

1990-2005 йиллар мобайнида АҚШ хизмат соҳаси ходимларининг меҳнат ҳақи саноат ходимларининг иш ҳақини 67% ни ташкил этган.

Японияда хизмат соҳаси ходимининг иш ҳақи, саноатчиларга нисбатан 7% га, Германияда – 15% га кам. Бундан ташқари 1960 йилларда АҚШда учинчи секторда (хизмат соҳасида) банд бўлган бир ишчига тўғри келадиган ишлаб чиқариш ҳажми саноат ходими ишлаб чиқаришининг 77,5% ни ташкил этди. 1992 йилда бу кўрсаткич 69,4 %ни ташкил этган. Шу вақт оралиғида ушбу секторда меҳнат унимдорлиги 0,35% га камайиб борган⁹. Шундай қилиб, иқтисодиётни умумий таркибида хизмат кўрсатиш соҳасининг ролини оширишига қарамай, бу соҳа узоқ вақт мобайнида статистик жиҳатидан кам унимли (кам самарали) ҳисобланган.

Шу билан биргаликда ХХІ асрнинг бошларидаги статистик маълумотларга эътибор берсак, 1994 йилга қадар, ҳақиқатан ҳам унимдорлик кўрсаткичи паст даражада бўлган, аммо 1995 йилдан бошлаб, ривожланган бозор иқтисодиётли мамлакатларда сервис фаолияти унимдорлиги барқарор ўса бошлади. Хусусан, Б.П.Босворт ва Д.У.Трипплетт тадқиқотлари маълумотларига кўра, 1977 йилдан 1995 йилга қадар хизмат соҳасида ялпи омилли унимдорлик ўртача 1% йиллик ўсишни ташкил этган. 1995 йилдан 2005 йилга қадар бу кўрсаткични йиллик ўсиши 2,2 -2,9 % ни ташкил этди¹⁰.

Ҳозирги вақтда хориж тадқиқотчилари «Р.Солоу парадокси»нинг ечимини тушинтирувчи бир неча гипотезаларни илгари суришмоқда. Биринчидан энг кўп тарқалган вариант сифатида унимдорлик статистикасини номукаммаллиги эътироф этилади. Бундай фикрни Р.Солоу илгари сўрган. Иккинчидан, кенг тарқалган вариантлардан яна бири амал қилаётган моддий ишлаб чиқариш ўзагида «сервис хизматлари»ни тўлиқ ҳисобга олмаслик ҳисобланади. Хусусан, «Дж.Зингельман»нинг ишлаб чиқариш хизматлари шулар жумласига киради. Германия миллий хўжалиги институти маълумотларига кўра 1990 йилларнинг бошларида саноат ишлаб чиқаришида сервис хизмат турларининг ҳиссаси 80,6% ни ташкил этган. Жумладан

⁹ Statistical Abstract of the united states. 1980, p 441; 1983, p 394; 1986, p 410, 433; 1987. p 4224 1992 p403; 1994 p 447; 1995 p 424, 452. Цитируется по: Иноземсов В.Парадоксы постиндустриальной экономики // МЭ и МО. 2005 №3 С. 3-4

¹⁰ Wall street Journal (November 7.2005)

ахборот – таълим хизматлари 11,6% ни, бошқарув хизматлари 6,11% ни, илмий тадқиқотлар 4,9%ни ташкил этган. Учинчидан «Солоу парадокси» тушунтириш илгари амал қилган бошқа ухшаш тадқиқотлар орқали ҳам тушунтириш мумкин.

Бунга «Дэвиднинг кейинга қолдириш гипотезаси» мисол бўла олади. Шунингдек «Солоу парадокси»нинг турли таҳлилий ечимини амал қилишига қарамасдан ҳозирги вақтда улардан ҳеч бири шубҳасиз тўғри деб тан олинмаган. Аммо саноати ривожланган мамлакатларда хизмат соҳасида унумдорлик ўсиш суръати статистикаси ҳозирги вақтда сервис фаолиятини унумдорлигини (самарадорлигини) барқарор ўсаётганидан далолат беради.

Хизмат кўрсатиш тармоқларида меҳнат унумдорлигини ўсиш суръати статистикаси маълум бир қизиқиш уйғотади. XX асрнинг 80 йиллариданок хориж тадқиқотчилари ЯИМ ҳажмида хизматлар ҳиссасини ўсишини ва постиндустриал жамиятда юқори технологияли тармоқлар керакли даражада айрим хизмат кўрсатиш жараёнида меҳнат унумдорлигини юқори бўлмаслигини талқин этишга ҳаракат қилишган. 1985 йилда Л.Саммерс томонидан олиб борилган тадқиқотлар шуни кўрсатдики, хизмат кўрсатиш соҳасини турли-туманлиги ушбу соҳага илмий техника тараққиёти ютуқларини бир хилда жорий этилмаслигини ва шунга мос ҳолда унумдорликни (самарадорликни) ўсиш суръати турличалигини кўрсатган.

Баъзи ривожланган мамлакатларда улгуржи ва чакана савдо, транспорт, алоқа, молиявий хизматларда унумдорлик даражасини сезиларли ошганлигини кўришимиз мумкин. Бунда маълум бир қонуниятни, яъни Дж. Зингельманнинг ишлаб чиқариш ва тақсимот хизматларида унумдорликни юқори бўлиши қонуниятини амал қилаётганлигини кўрсатишимиз мумкин. Шунингдек кейинги вақтларда унумдорликни ўсиш суръатини юқорилигини телекоммуникация ва алоқа тармоқларида кўришимиз мумкин. Хусусан, кейинги беш йил ичида бу тармоқларда унумдорлик Германияда 18%, Норвегияда 17% ни ташкил этган. Дж. Зингельманнинг таснифи бўйича истеъмол ва ижтимоий хизмат турларида унумдорликни бир мунча паст

даражада бўлганлигини кўришимиз мумкин. Масалан, ресторан ва меҳмонхона хизматлари бу давр мобайнида Германияда 4,8%, Францияда 3 %, Норвегияда 6% бўлган. Мавжуд бундай қонуниятни қуйидагича изоҳлаш мумкин. Истеъмол ва ижтимоий хизмат соҳаларида бошқа соҳаларга нисбатан унумдорликни паст даражасини ушбу хизматдаги хусусиятлар ва уларга ИТТ ни таъсир кўрсатиш имкониятларини чегараланганлиги билан изоҳлаш мумкин. Д.Трепплет ва Б.Босвортларнинг таъкидлашича ИТТнинг таъсири асосан хизмат соҳасининг беш тармоғига, яъни молия хизмати, улгуржи ва чакана савдо хизмати, ишблармонлик хизматлари, суғурта ва коммуникация тармоқларида интенсив таъсир кўрсатмоқда. Шунингдек ривожланган мамлакатларнинг кўпчилигида бу соҳаларни ривожлантириш мақсадида йирик ҳажмдаги инвестициялар йуналтирилмоқда. Масалан, АҚШда жами инвеститцияларнинг 50% и хизмат соҳасига йуналтирилади ёки ҳар йили ўртача 220 млрд АҚШ доллари миқдоридаги маблағ хизмат соҳасига йуналтирилади.

Шундай қилиб, барча хизматлар меҳнاتини капиталга (унумли) алмаштириш лаёқатига эга бўлган ФТТи ютуқларини бир хилда қабул қилиш хусусиятига эга эмас, бу эса ўз навбатида самарадорликка ўз таъсирини кўрсатади. Шу билан биргаликда истеъмол ва ижтимоий хизматлар самарадорлигининг пастлигини бир қанча сабаблари мавжуд. Бир қатор анъанавий хизматлар (меҳмонхона хизмати, умумий овқатланиш, маиший хизматлар ва бошқалар субъектив хусусиятга эга) стандартлаштириш ва техникалашга мос келмайди. Баъзи хизматлар, масалан, соғлиқни сақлаш ИТТи ютуқларини тез қабул қилса ҳам, улар кўпроқ истеъмолчининг хоҳиш-истагига, хизмат даражасига боғлиқдир. Агар улар паст даражада бўлса, бу ҳол ишлаб чиқариш самарадорлигининг ўсиш суръатига салбий таъсир кўрсатади. Шунинг учун, хизматнинг бу турларида унумдорлик даражасини оширишга ахборот-технологиялари унчалик катта ижобий таъсир кўрсатмайди.

Истеъмол ва ижтимоий хизматларда унумдорлик даражаси паст бўлиши муайян қийинчиликларни, хусусан, хизмат соҳасида банд бўлганлар меҳнат ҳақи ва унумдорлиги нисбатида муаммоларни келтириб чиқаради. Хизмат кўрсатиш соҳасида меҳнат ҳақини унумдорликка боғлиқ ҳолда ўсишини таъминлаш қийинчилигини биринчи марта ҳар тарафлама таниқли иктисодчи олим В.Баумоль томонидан таҳлил қилинган. У ўз ғоясини ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш соҳалари ўртасида доимий тарзда иш ҳақи даражасини бир хилда ушлаб туриш механизми билан асослайди. Унинг фикрича, хизматларга нисбатан ишлаб чиқаришда унумдорлик даражаси бир мунча тезроқ ўсиб боради. Хизмат кўрсатиш соҳасида иш ҳақи даражаси моддий ишлаб чиқариш соҳасидаги унумдорлик кўрсаткичларига асосланади ва унга бевосита боғлиқдир. В.Баумоль хизматларни турли-туманлиги уни умумлаштиришни қийинлигини эътироф этиб, бу соҳани унумдорлик даражасига қараб уч категорияга ажратади:

- ҳаракатсиз индивидуал хизматлар;
- ўзига хос хусусиятга эга прогрессив хизмат кўрсатиш;
- асимптотик ҳаракатсиз индивидуал хизмат кўрсатиш.

Бизнинг фикримизча, бундай ёндашув самарали бўлиб, хизмат кўрсатиш соҳасида самарадорлик муаммоларини тадқиқ қилишда кенг имкониятларни юзага келтиради. Шунинг учун уни тўлиқроқ тадқиқ этиш мақсадга мувофиқ. В.Баумоль томонидан ажратиб кўрсатилган биринчи категория, яъни ҳаракатсиз индивидуал хизматлар – ўзига шундай хизматларни бирлаштирадики, унда унумдорлик (самарадорлик) ошмайди. Бундай хусусият ушбу хизматларнинг табиатидан келиб чиқади (масалан, персонал характердаги шахсий хизматлар).

Унинг иккинчи категория хизмати ўзига хос хусусиятга эга, прогрессив хизмат кўрсатиш – ўз таркибига мижозни иштирок этишини талаб қилмайдиган хизматларини бирлаштиради: масалан, банкда пулни сақлаш хизмати. Хизматнинг бу турида мижоз икки ҳолатда иштирок этиши мумкин, яъни, шартнома тўзишда ва шартнома муддати тугаганда, бошқа ҳолатларда

мижоз хизмат жараёнида иштирок этмайди. Шунингдек, бу категория хизматларига шундай хизматлар кирадики, уларни кўрсатишда машиналар ва асбоб ускуналар салмоқли рол ўйнайди. Бундай хизматлар мижозни иштирокини умуман талаб этмайди ҳамда уларда жонли меҳнат сарфини камайтириш учун машина ва механизмларни киритиш имконияти катта. Шундай қилиб, ўзига хос хусусиятга эга проогрессив хизмат кўрсатиш учун унумдорлик (самарадорлик)ни ўсиш характерли жараёндир.

В.Баумольни учинчи категорияли хизмати – ассимптотик ҳаракатсиз индивидуал хизмат кўрсатиш деб номланиб, унда биринчи ва иккинчи категория хизматларини характерли хусусиятларини ўзида мужассамлаштиради. Бундай хизматларга маълумотларни қайта ишлаш бўйича хизматлар киради. Бу хизматларнинг икки асосий ресурслари мавжуд: техника ва дастур таъминоти. Биринчи компонент иқтисодиётни проогрессив сектори маҳсулоти (иқтисодиётда техника қиймати технологиялар ва унумдорликни ўсиш билан пасайиб боради). Иккинчи компонент – ҳаракатсиз сектор маҳсули бўлиб, унинг сарф харажатлари ўсиб бориш хусусиятига эга.

Бу категория хизматининг ўзига хос муҳим хусусияти – ўзининг ҳаётий циклини дастлабки даврида ҳаракатларнинг пастлиги ва унумдорликнинг ўсишини юқорлигидир. Аммо дастлабки даврда унумдорликнинг ўсиши қанчалик юқори бўлса, у кейинчалик шундай тез пасаяди. Демак, вақт ўтиб бориши билан ассимптотик ҳаракатсиз хизматларни кўрсатишда харажатларни ўзгариб бориши рўй беради. Масалан, саратрошхона хизматини йўлга қўйишнинг дастлабки даврида асосий воситалар ва асбоб - ускуналарга катта сарф харажатлар қилинади (яъни биринчи компонент учун), сартарош меҳнат ҳақи бўйича сарфлар (иккинчи компонент) эса минимал ҳолда бўлади. Вақт ўтиши билан ишлаб чиқаришдаги капитал қўйилмалар ўзини оқлай бошлайди, сартарош эса ўзининг меҳнат ҳаққини оширишни талаб қила бошлайди.

В.Баумольнинг ассимптотик ҳаракатсиз хизмат кўрсатиш категориясини ва Дж.Зингильманнинг таснифи билан ўзаро боғлиқлиги ҳақида гапирганда, қуйидагини эътироф этиш, яъни мазкур категория хизматларига Дж.Зингельманнинг истеъмол ва тақсимот хизматларини киритиш мумкин. Хусусан, истеъмол хизматлари (ресторан, меҳмонхона, маиший хизматлар) кўп ҳолларда паст компонентли ассимптотик ҳаракатсиз индивидуал хизматларни ташкил қилади. Шунингдек, Дж.Зингельменнинг таснифи бўйича тақсимот хизматлари (транспорт, алоқа савдо) В.Баумоль таснифи бўйича юқори компонентли ассимптотик ҳаракатсиз индивидуал хизматларни ташкил этади. Улар учун ИТТнинг таъсири кучлимас, истеъмолчиларни жалб қилиниши пастлиги, хизмат жараёнида оммавий ишлаб чиқариш ва стандартлашнинг юқорилиги каби хусусиятлари ҳосдир.

Бизнинг фикримизча, хорижий адабиётларни ўрганиш ва сервис фаолияти унумдорлиги (ресурс-сарф ёндашуви) нуқтаи назаридан кўрасаткичларни таҳлил қилиш асосида қуйидаги хулосаларни келтириш мумкин:

1. Сервис фаолияти унумдорлиги (ресурс-сарф ёндашуви бўйича самарадорлик)ни ўсиш даражасининг турличалиги хизматлар кўрсатиш жараёнида ИТТни таъсирини ҳар-хиллиги, истеъмолларни хизматлар истеъмолига жалб қилиниш даражаси билан асосланади.

2. В.Баумоль томонидан унумдорликни ўсиш даражасига боғлиқ хизматларни уч категорияга: ҳаракатсиз (инерт) индивидуал хизматларга, ўзига хос хусусиятига эга прогрессив хизмат кўрсатишга, ассимптотик ҳаракатсиз индивидуал хизмат кўрсатишга ажратилган. Тадқиқот жараёнида В.Баумоль хизматлар таснифи билан Дж.Зингельман таснифининг ўзаро боғлиқлиги илмий жиҳатдан асосланди. Хусусан, унумдорлик ўсиш даражаси (самарадорлик) прогрессив хизматлар категорияси ишлаб чиқариш хизматлари билан кўпроқ аҳамият касб этади. Ҳаракатсиз индивидуал хизматлар ижтимоий хизматлар таркибида камроқ хусусиятга эга. Ассимптотик ҳаракатсиз хизматлар эса кўпроқ хилма-хилликга эга бўлиб,

бунда унумдорлик (самарадорлик) даражаси прогрессив компоненти юқори бўлган хизматлар ҳиссасига боғлиқ. Бундай хизмат турларига истеъмол ва тақсимот хизматлари ҳам тегишли.

3. В.Баумоль хизматлар категориясини хизматларларнинг шундай хоссалари, яъни хизматларни автоматлаштириш даражаси, хизмат кўрсатиш жараёнига истеъмолчиларни жалб қилиш ва хизмат жараёнига техник-муҳандислик ва ИТТнинг таъсири билан тавсифлаш мумкин.

4. Сервис фаолиятида самарадорлик (унумдорлик) кўрсаткичлари статистикасини ўрганиш орқали шундай хулоса қилиш мумкин: бир неча категориядаги хизматларни самарадорлигини баҳолашда ресурс-сарф ёндашуви самарадорлик ҳақида бир мунча тор тасаввурни беради, чунки у фақат иқтисодий томонини ёритади. Бу ҳол баъзи хизмат категорияларида унумдорлик кўрсаткичларини аҳамияти пасайишини асослайди.

Шундай қилиб, хорижий тадқиқотчиларнинг тажрибаси сервис фаолиятининг баъзи турлари самарадорликни баҳолашда ресурс-сарф ёндашувидан фойдаланишнинг чегараланганлигидан далолат беради ва шунинг учун ҳам унинг (сервис хизматларини баъзи турларини) самарадорлигини баҳолашда янгича комплекс ёндашувнинг долзарблигини келтириб чиқаради.

II-БОБ. САМАРҚАНД ВИЛОЯТИДА ПУБЛИК ХИЗМАТЛАР СОҲАСИ САМАРАДОРЛИГИНИ ИФОДАЛОВЧИ КЎРСАТКИЧЛАРИ ҲОЛАТИ ВА ТАҲЛИЛИ

2.1. Самарқанд вилоятининг ижтимоий-иқтисодий тавсифи

Қишлоқ хўжалигида ялпи маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми ўтган 2014 йил 2013 йилга нисбатан ўсиш суръати 106,9 фоизни ташкил этди.

Вилоятнинг барча тоифадаги хўжаликларида дон ишлаб чиқариш ҳажми 848,6 минг тоннани ёки ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 101,2 фоизни, картошка 526,8 минг тоннани (109,5 фоиз), сабзавот 1457,7 минг тоннани (107,9 фоиз), полиз 97,2 минг тоннани (108,4 фоиз), мева 341,7 минг тоннани (113,6 фоиз), узум 497,3 минг тоннани (106,2 фоиз), гўшт 230 минг тоннани (107,3 фоиз), сут 1064,6 минг тоннани (107,1 фоиз), тухум 939,5 млн донани (112,6 фоиз), асал 758 тоннани (125,4 фоиз), балиқ 1384 тоннани (123,1 фоиз) ташкил қилди.

Самарқанд вилоятда фаолият кўрсатаётган фермер хўжаликлари сони йириклаштириш натижасида 9567 тани ташкил этиб ва уларга 527,1 минг гектар ер майдони ажратилиб, ишловчилар сони 113,6 минг кишига етди. 2014 йил якуни билан ишлаб чиқарилган ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулотининг 36,8 фоизи фермер хўжаликлари ҳисобига тўғри келмоқда, (2013 йилда 37 фоиз).

Самарқанд вилоятда фаолият кўрсатаётган деҳқон хўжаликлари сони 511 151 тани ёки 2013 йилнинг шу даврига нисбатан 91,7 фоизни ташкил этмоқда, шулардан юридик шахс мақомини олган деҳқон хўжаликлари сони 708 нафарни (109,1 фоиз) ташкил қилмоқда, уларга 90,9 минг гектар (102,7 фоиз) ер майдони ажратиб берилган.

Самарқанд вилоятда барча тоифадаги хўжаликларида дон ишлаб чиқариш ҳажми 848,6 минг тоннани ёки ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 101,2 фоизга бажарилган бўлсада лекин айрим туманларда қишлоқ хўжалиги корхоналарида дон ишлаб чиқариш бажарилмасдан қолмоқда, Жумаладан,

Нуробод туманида ўтган йилга нисбатан 100 тоннага, Пайарикда 161 тоннага, ва Қўшрабодда 866 тоннага кам маҳсулот етиштирилган.

Самарқанд вилоятда гўшт ишлаб чиқариш 230 минг тонна, шундан Пахатчи туманида қишлоқ хўжалиги корхоналарида 118 тоннани ташкил қилиб, ўтган йилга нисбатан 12 тоннага камайиб, ўсиш суръати 90,8 фоизга бажарилган;

Вилоят ҳокимининг 2013 йил 9 сентябрдаги “Вилоятда 2013-2014 йилларда озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳажмларини кўпайтириш тўғрисида”ги йиғилиш қарори **бажариш** юзасидан 61 та лойиҳа бўлиб, шундан 13 та гўшт маҳсулотларини қайта ишлайдиган, 27 та сут маҳсулотларини қайта ишлайдиган ҳамда 21 та мева-сабзавот маҳсулотларини қайта ишловчи корхоналар ташкил қилиш белгиланган, йил якуни билан 61 та, шундан 14 та гўшт, 26 сут маҳсулотларини қайта ишлаш ҳамда 20 та мева-сабзавот, 1 та узум маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналари ташкил қилинди. Натижада 922 та янги иш ўринлари яратилди.

Самарқанд вилоятда интенсив технологиялар асосида янги боғ ва токзорларни ташкил қилиш бўйича муайян ишлар амалга оширилмоқда, жумладан режада белгиланган 185 гектар интенсив боғ барпо қилиш режаси ҳақиқатда 1147 гектар майдонда барпо қилинди.

Йил якуни билан 81 та қорамолчилик, 42 та паррандачилик, 43 та баликчилик, 56 та асаларичилик хўжаликлари ташкил этилди.

Лойиҳанинг умумий қиймати 30518 млн сўмлик малағлар амалга оширилиб, натижада 1178 та янги иш ўринлари яратилди.

Ташкил этилган қорамолчилик хўжаликлари учун 1713 бош қорамол, 345 минг бош парранда, 1956 қути асалари оилари ҳамда 185 гектар сунъий ҳавзалар балиқ боқиш учун ер майдонлари ташкил қилинди.

Шунингдек, вилоят аҳолисининг мева-сабзавот маҳсулотларига бўлган эҳтиёжини йил давомида таъминлаш ва аҳолига сархил мева-сабзавотлар етказиб бериш мақсадида вилоятда 37 та иссиқхона (лойиҳалар қиймати: 11483 млн сўм) ташкил этилди. Натижада 503 та иш ўрни яратилди.

Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 7 апрелдаги “2011-2015 йиллар даврида мева-сабзавот маҳсулотларини сақлашнинг моддий-техника базасини ривожлантириш ва мустаҳкамлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 105 сонли қарорига асосан ҳудудларда мева-сабзавот маҳсулотларини сақлашга ихтисослашган янги замонавий сифимлар қуриш ва мавжудларини модернизация қилиш борасида вилоят шаҳар ва туманларида амалга оширилаётган ишларнинг аҳволи тўғрисида

Вилоят бўйича умумий қиймати 22529 млн сўмлик 30 та лойиҳани амалга ошириш бўйича ҳудудий дастур тасдиқланган. Бунинг натижасида вилоятда 26340 тонна қишлоқ хўжалик маҳсулотларини музхоналарда сақлаш имкони яратилади. Ушбу лойиҳаларни амалга ошириш учун тижорат банкларининг 14314 млн сўм ва корхоналарнинг 8215 млн сўм маблағларидан молиялаштирилиш мўлжалланган.

25 та лойиҳа тўлиқ ишга тушурилди. Натижада 240 та янги иш ўрни яратилган.

Ишга туширилган ушбу лойиҳаларга 12867 млн сўмлик маблағлар сарфланиб, шундан тижорат банкларидан 1690 млн. сўм, 11177 млн сўмлик корхоналарнинг ўз маблағлари ҳисобидан амалга оширилди.

Вилоятда 174 та уй-жой мулкдорлар ширкатлари тузилган бўлиб, улар вилоятдаги мавжуд 1692 та кўп хонадонли уй-жойлардан 1527 та уйларга хизмат кўрсатмоқда. Бу ширкатларга 4824,8 минг м² кўп қаватли уйлар атрофидаги ер участкалари ажратиб берилган.

2015 йил 1 январь ҳолатига аҳоли хонадонларига 2566 та газ, 1976 та совуқ сув ҳисоблагичлари ўрнатилди. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2009 йил 5 июндаги “Электр энергияси истеъмолини ҳисобга олиш ва назорат қилиш тизимини такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарорига асосан хўжалик субъектларига 31403 дона ҳисоблагичлар ўрнатилиши режалаштирилган бўлиб, ҳақиқатда 23985 дона ҳисоблагичлар ўрнатилган, ёки режа 76,4 фоизга бажарилган, Самарқанд электр тармоқлари ОАЖ трансформатор пунктларига 12516 дона

ҳисоблагичлар ўрнатилиши режалаштирилган бўлиб, амалда 1296 дона ҳисоблагичлар ўрнатилган, ёки режа 10,4 фоизга бажарилган, маиший хизмат кўрсатиш истеъмолчиларига 386187 дона ҳисоблагичлар ўрнатилиши режалаштирилган бўлиб, амалда 178378 дона ўрнатилган, ёки режа 46,2 фоизга бажарилган, “Ўзбекэнерго” ДАК корхоналари бўйича режада 574 дона ҳисоблагичлар ўрнатилиши режалаштирилган бўлиб, амалда режа тўлиқ бажарилган.

Самарқанд вилоятда ҳудудий тасарруфидаги 86 та экспортёр корхоналарга 145,2 млн доллар миқдорида прогноз кўрсаткичлари режалаштирилган бўлиб, ҳисобот даврида 120 дан зиёд корхоналар томонидан 152,8 млн доллар миқдорида маҳсулотлар (иш, хизматлар) экспорт қилинди. Бу эса прогноз кўрсаткичига нисбатан 105,2 фоизни ташкил этмоқда.

Ҳудудий экспортнинг асосий улуши Самарқанд шаҳрида 114,9 млн доллар, Самарқанд туманида 7,5 млн доллар, Ургут туманида 9,4 млн доллар ва Пастдарғом туманида 10,4 млн долларни ташкил этмоқда. Ҳудудий экспортда улуши кам бўлган Жомбой туманида 823,5 минг доллар, Иштихон туманида 435,9 минг.доллар, Қўшработ туманида 442,6 минг доллари миқдорида ҳисобот даврида экспорт амалга оширилди.

Ҳудудий экспортнинг асосий қисми Россия, Қозоғистон, Туркия, Эрон, Латвия, Хитой каби давлатлар ҳиссасига тўғри келди.

Экспорт қилинган маҳсулотларнинг асосий қисмини гилам ва гилам маҳсулотлари, қайта ишланган консерваланган мева ва сабзавотлар, қуруқ мева ва сабзавотлар, ип-калава, автотрактор эҳтиёт қисмлари, тамаки, ва вата прима маҳсулотлари ташкил этди.

Самарқанд вилоятда рўйхатга олинган кичик бизнес корхоналарининг сони 15096 тага етиб, рўйхатга олинган кичик бизнес корхоналарининг 85,2 фоизи (12860 таси) фаолият кўрсатиб келмоқда, 2236 та (14,8 фоизи) кичик бизнес субъекти фаолият кўрсатмасдан турибди.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорларга 1508 та (135708 минг кв.м) фаолият кўрсатмаётган бўш турган майдонлар ижарага берилди.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорларга 712,8 млрд сўм миқдорида кредитлар ажратилди. Шу жумладан қисқа муддатли кредитлар 228,1 млрд сўмни, узоқ муддатли кредитлар эса 484,7 млрд сўмни ташкил қилди.

Иқтисодиёт тармоқларида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг саноат маҳсулотларидаги улуши 45,3 фоизни, қишлоқ хўжалик ялпи маҳсулотларидаги улуши 98,3 фоизни, қурилиш ишларида 90,7 фоизни, чакана савдо айланмасида 47,6 фоизни ва аҳолига пуллик хизмат кўрсатиш 56,7 фоизни ташкил қилган.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг 2013 йил 12 декабрдаги “2014 йилда иш ўринлари ташкил этиш ҳамда аҳоли бандлигини таъминлаш дастурини тасдиқлаш тўғрисида”ги қарорининг Самарқанд вилоятида бажарилиши ҳақида вилоятда 95 минг янги иш ўринлари яратилиб, дастурда белгиланган топшириқ 100,7 фоиз (қишлоқ жойларда 76,2 минг иш ўрни топшириқ 100,6 фоиз)га бажарилди.

Аҳоли бандлигини ошириш учун янги корхоналарни барпо этиш ва кенгайтириш ҳисобидан иқтисодиётнинг реал секторида 4,6 мингта, кичик корхона ва микрофирмаларда 32 мингта, деҳқон ва фермер хўжаликларида 20,3 мингта, юридик шахс мақомини олмаган яқка тартибдаги тадбиркорлик ҳисобидан 11,9 мингта, касаначиликнинг барча шакллари ташкил этиш ҳисобидан 17,4 мингта ишлаб чиқариш, ижтимоий ва бозор инфратузилмасини ривожлантириш ҳисобидан 7,4 мингта ва ишламасдан турган корхоналар фаолиятини тиклаш ҳисобидан 1343 та янги иш ўринлари яратилган.

Вилоятнинг 3514,8 минглик аҳолисига 44 та 11,5 минг ўринли шифохона, 423 та бир сменада 31,5 минг қатновга эга амбулатория-поликлиника муассасаларида 7677 та врачлар, 27578 та ўрта тиббиёт ходимлари тиббий хизмат кўрсатиб келмоқда. Шифохоналарда 10 минг аҳолига тўғри келадиган беморлар ўрни 33,3 тани ташкил этади.

Амбулатория поликлиникаларда 10 минг кишига қатнов 90,3 минг кишини, врачлар билан таъминланиш даражаси 22тани, ўрта тиббиёт ходимлари билин таъминланиш даражаси эса 78,9 тани ташкил этмоқда.

2.2. Самарқанд вилоятида пуллик хизматларнинг умумий ҳолати ва таҳлили

Самарқанд вилоятида 2014 йилда 5324 млрд сўмлик хизматлар кўрсатилиб, ўсиш суръати 121,7 фоизни (прогноз 121,5 фоиз) ташкил этди.

Вилоятда 5324 млрд сўмлик хизматлар кўрсатилиб, ўсиш суръати ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 121,7 фоизни ташкил этди.

Шундан қишлоқ жойларда кўрсатилган хизматлар 2237,6 млрд сўмни, ўсиш сурати ўтган йилга нисбатан 119,7 фоизни, жами хизматлардаги улуши эса 42 фоизни ташкил этди.

Хизматлар ҳажмининг ўтган йилга нисбатан ошишига алоқа ва ахборотлаштириш хизматларининг 131 фоизга, компьютерли программалаштириш хизматларининг 125,9 фоизга, молия хизматларининг 133,2 фоизга, транспорт хизматларининг 121,6 фоизга, қурилиш хизматларининг 134 фоизга, технологик ускуналарни таъмирлаш ва техник хизмат кўрсатиш хизматларининг 117,8 фоизга, қишлоқ хўжалиги техникаларини таъмирлаш ва техник хизмат кўрсатиш хизматларининг 110,9 фоизга, туристик хизматларнинг 124,1 фоизга, савдо ва умумий овқатланиш хизматларининг 120,9 фоизга, маиший хизматларининг 128,5 фоизга, таълим хизматларининг 113,2 фоизга, соғлиқни сақлаш хизматларининг 120,6 фоизга, қишлоқ хўжалик соҳасидаги хизматларининг 113,2 фоизга, ва бошқа хизматларнинг 114,7 фоизга ошиши сабаб бўлди.

Вилоятда 2014 йилда ташкил этилиши лозим бўлган 1110 та хизмат кўрсатиш шаҳобчалари ўрнига 1122 та шаҳобча, жумладан, 450 та савдо ва умумий овқатланиш шаҳобчалари (192 та қишлоқ жойларда), 68 та молиявий хизматлар кўрсатувчи шаҳобчалар (39 та қишлоқ жойларда), 9 та меҳмонхона (1 та қишлоқ жойларда), 16 та маиший хизмат кўрсатиш марказлари (5 та

қишлоқ жойларда), 56 та кийим тикиш ва таъмирлаш устахоналари (24 та қишлоқ жойларда), 52 та пойабзал тикиш ва таъмирлаш устахоналари (26 та қишлоқ жойларда), 2 та кимёвий тозалаш шаҳобчалари, 157 та сартарошхоналар ва гузаллик салонлари (81 та қишлоқ жойларда), 27 та суратхоналар (13 та қишлоқ жойларда), 63 та маиший техника таъмирлаш устахоналари (29 та қишлоқ жойларда), 77 та автомобил ва бошқа техникаларни таъмирлаш устахоналари (37 та қишлоқ жойларда), 145 та бошқа маиший хизмат кўрсатиш корхоналари (72 та қишлоқ жойларда) ташкил этилиб, уларда 3316 та янги иш ўринлари яратилди.

2.2.1-жадвал

2012-2014 йилларда Самарқанд вилоятида хизматлар ишлаб чиқариш турлари бўйича таҳлили

	2012 йил	2013 йил	2014 йил	Усиш суръати	
				Фарқи (+; -)	2014 йилни 2012 йилга нисбатан (фоиз ҳисобида)
Хизматлар-жами (млрд. сўм)	2134,7	2649,0	3224,0	1089,3	151,0
Алоқа ва ахборотлаштириш хизматлари (млрд. сўм)	184,3	250,7	309,7	125,4	168,0
Компьютер дастурлари билан боғлиқ хизматлар (млрд. сўм)	1,1	1,4	1,8	0,7	163,6
Молия хизмати (млрд. сўм)	203,8	273,1	324,0	120,2	159,0
Транспорт хизмати (млрд. сўм)	551,8	703,6	885,0	333,2	160,4
Қурилиш хизматлари (млрд. сўм)	115,1	148,9	235,6	120,5	2 баробардан ортиқ
Техник ускуналарга таъмирлаш хизмати (млрд. сўм)	7,0	10,9	12,6	5,6	180,0
Қишлоқ хўжалиги техникаларига техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш бўйича хизматлар (млрд.	1,9	2,6	5,7	3,8	3 баробар

сўм)					
Туризм хизмати (млрд. сўм)	30,7	38,5	45,5	14,8	148,2
Савдо ва умумовқатланиш хизматлари (млрд. сўм)	947,0	1151,6	1599,1	652,1	168,8
Маиший хизматлар (млрд. сўм)	194,8	264,3	371,7	176,9	190,8
Таълим хизмати (млрд. сўм)	152,0	178,3	182,0	30	119,7
Соғлиқни сақлаш хизмати (млрд. сўм)	39,0	51,6	62,2	23,2	159,5
Қишлоқ хўжалиги хизматлари (млрд. сўм)	41,8	60,6	64,1	22,3	153,3
Бошқа хизматлар (млрд. сўм)	824,5	940,7	1223,7	399,2	148,4

Манба: Самарқанд вилояти статистика бошқармаси маълумотлари асосида
муаллифнинг ҳисоб-китоби.

Шунингдек, технологик қурилмаларга техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш бўйича хизматлар (117,8 фоиз), қишлоқ хўжалиги соҳасидаги хизматлар (113,2 фоиз), қишлоқ хўжалик техникаларига техник хизмат кўрсатиш (110,9 фоиз), алоқа ва ахборотлаштириш хизматлари (131,0 фоиз), майиший (128,5 фоиз) хизматларида ўсиш юқори бўлди.

2.2.2-жадвал

Самарқанд вилоятида аҳолига маиший хизмат кўрсатиш шахобчалари¹¹

2014 йил 1 январ ҳолатига*

Кўрсаткичлар	Сони
Жами шахобчалар	7478
<i>шу жумладан: хизмат турлари бўйича</i>	
Якка тартибда пойафзал тикиш ва таъмирлаш	105
Тикув мўйна трикотаж ва тери буюмларини, бош кийимлар ва тўқимачилик, атторлик буюмларини якка тартибда тикиш, тўқиш ва таъмирлаш	1416
Уй рўзғор машиналари ва асбобларни таъмирлаш, метал-буюмларини тайёрлаш ва таъмирлаш	190

¹¹ Самарқанд вилоят статистика бошқармаси маълумотлари

Транспорт воситаларини таъмирлаш ва техник хизмат кўрсатиш	655
Мебель таъмирлаш ва тайёрлаш	90
Калитлар тайёрлаш	13
Кир ювиш хоналари хизмати, кимёвий тозалаш ва буяш	2
Турар жойлар (хоналар ва уйлар)ни таъмирлаш	74
Фотография ва фотокинолабораториялар хизмати	171
Ҳаммом ва ювиниш хизматлари	6
Сартарошхона хизмати	171
Ижарага бериш шахобчалари хизмати	81
Транспорт хизматлари	83
Маиший хизматларнинг бошқа турлари	4421

Юқоридаги жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, Самарқанд вилоятида аҳолига маиший хизмат кўрсатиш тақибиди тикув мўйна трикотаж ва тери буюмларини, бош кийимлар ва тўқимачилик, атторлик буюмларини яққа тартибди тикиш, тўқиш ва таъмирлаш шахобчалари кенг тараққий этган. Уларнинг умумий аҳолига маиший хизмат кўрсатиш шахобчалари таркибиди салмоғи 2014 йил 1 январ ҳолатига 18,9 фоизни ташкил этди.

8-жадвалда Самарқанд вилоятида 2014 йилда ташкил этилган хизмат кўрсатиш шахобчалари турлари бўйича келтирилган. Унда келтирилган маълумотлар асосида айтиш мумкинки вилоятда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаларига эътибор катта. Биргина 2014 йилда 1122 та хизмат кўрсатиш шахобчалари ташкил этилган. Бу прогноз кўрсаткичларидан 12 тага кўп. Ташкил этилган субъектлар орасида чакана савдо корхоналарининг улуши 26,5 фоизга тенг.

Вилоятда транспорт воситаларини таъмирлаш ва техник хизмат кўрсатиш, уй рўзгор машиналари ва асбобларни таъмирлаш, метал-буюмларини тайёрлаш ва таъмирлаш, мебель таъмирлаш ва тайёрлаш каби хизматлар ривожланиб бормокда.

Вилоятдаги таъмирлаш бўйича хизматлар замонавий техник воситалардан фойдаланилган ҳолда бажарилади. Улар жумласига:

- ихтисослаштирилган ишлаб чиқариш-асбоб-ускуна ва жиҳозлар;
- маҳсулот носозликлари ва камчиликларини аниқловчи диагностика воситалари;
- сифат назоратининг техник воситалари.

Ишлаб чиқариш - технологик жараён таъминланади:

- малакали ходимлар билан;
- хом-ашё материаллари ва ярим фабрикатлар билан;
- ёқилғи-мойлаш материаллари билан;
- таъмирлаш, эҳтиёт қисмлари, ускуна ва агрегат қисмлари учун керакли материаллар билан.

Ишлаб чиқарувчи ёки унинг функциясини бажарувчи корхона томонидан белгиланган кафолат муддатида таъмирлаш - бу ишлаб чиқарувчи томонидан ўрнатилган муддатда асбобни таъмирлаш. Ушбу даврда таъмирлаш корхонаси кафолат мажбуриятларини бажаради:

- қайта тикланувчи таъмирлаш - бу истеъмолчининг айбисиз ва ишлаб чиқариш томонидан белгиланган кафолат муддатида иш қобилиятини йўқотган ва сотувчига қайтарилган асбобнинг таъмирланиши;

- хизмат муддати давомида таъмирлаш-бу маҳсулот учун норматив ҳужжатларда белгиланган муддат давомида, ёки агарда у ўрнатилган бўлмаса, асбобни эксплуатация қилиш бошидан 10 йил давомида асбобни таъмирлаш;

- белгиланган хизмат муддати тугагандан кейин таъмирлаш - норматив ҳужжатларда белгиланган муддатлар тугагандан кейин, агарда хизмат муддати белгиланмаган бўлса, маҳсулотни сотишдан бошлаб 10 йил давомида асбобларни таъмирлаш.

2.2.3-жадвал

**Самарқанд вилоятида 2013-2014 йилларда ташкил этилган хизмат кўрсатиш
шаҳобчалари¹²**

№	Туман, шаҳар номи	Жами		Чакана савдо корхоналари		Умумий овқатланиш корхоналари		Кийим тикиш устахоналари		Пойабзал тикиш устахоналари		Маиший техника таъмирлаш устахоналари		Суръатхона		Бошқалар	
		2013 й.	2014 й.	2013 й.	2014 й.	2013 й.	2014 й.	2013 й.	2014 й.	2013 й.	2014 й.	2013 й.	2014 й.	2013 й.	2014 й.	2013 й.	2014 й.
Вилоят бўйича		1110	1122	294	297	118	118	54	56	50	52	63	63	27	27	488	493
	шаҳарлар:																
1	Самарканд ш	109	111	48	50	14	14	5	5	3	3	5	5	1	1	29	29
2	Каттакўрғон ш	27	28	-	-	10	10	1	2	-	-	5	5	-	-	10	10
	туманлар:																
3	Булунгур	61	61	19	19	8	8	5	5	5	5	3	3	1	1	19	19
4	Жомбой	75	75	13	13	6	6	5	5	6	6	4	4	2	2	39	39
5	Иштихон	71	71	15	15	2	2	5	5	1	1	5	5	2	2	40	40
6	Каттакўрғон	81	81	21	21	7	7	3	3	6	6	5	5	3	3	35	35
7	Қўшробод	55	57	11	12	7	7	3	3	3	3	2	2	3	3	26	27
8	Нарпай	49	49	18	18	6	6	-	-	-	-	4	4	-	-	19	19
9	Нуробод	51	51	12	12	4	4	-	-	5	5	4	4	1	1	25	25
10	Оқдарё	56	58	15	15	4	4	3	3	2	2	-	-	2	2	30	32
11	Пайариқ	81	82	28	28	8	8	2	2	3	3	1	1	5	5	34	35
12	Пастдарғом	76	76	17	17	3	3	1	1	4	4	10	10	2	2	39	39
13	Пахтачи	58	58	11	11	5	5	6	6	3	3	-	-	1	1	32	32
14	Самарканд	77	77	25	25	9	9	7	7	3	3	1	1	-	-	32	32
15	Тайлоқ	69	69	21	21	6	6	7	7	3	3	5	5	4	4	23	23
16	Ургут	114	118	20	20	19	19	1	2	3	5	9	9	-	-	56	57

¹² Самарқанд вилоят иқтисодиёт бош бошқармаси маълумотлари

2.2.4-жадвал

Самарқанд вилоятида хизматлар кўрсатиш ва сервис соҳасида ташкил этилган иш ўринлари¹³

2014 йил (йиллик)

№	Туман, шаҳар номи	2013 й.	2014 й.	2014 йилнинг 2013 йилга нисбатан ўсиш суръати %	2014 йилнинг 2013 йилга нисбатан Фарқи (+,-)
Вилоят бўйича		19199	20789	108,3	1590
	<i>шаҳарлар:</i>				
1	Самарқанд ш	5600	5087	90,8	-513
2	Каттақўрғон ш	540	743	137,6	203
	<i>туманлар:</i>				
3	Булунғур	1715	1445	84,3	-270
4	Жомбой	767	923	120,3	156
5	Иштихон	1600	1786	111,6	186
6	Каттақўрғон	491	625	127,3	134
7	Қўшработ	180	236	131,1	56
8	Нарпай	945	830	87,8	-115
9	Нуробод	710	804	113,2	94
10	Оқдарё	670	883	131,8	213
11	Пайариқ	1000	1229	122,9	229
12	Пастдарғом	1395	1609	115,3	214
13	Пахтачи	552	685	124,1	133
14	Самарқанд	447	728	162,9	281
15	Тайлоқ	549	705	128,4	156
16	Ургут	2038	2471	121,2	433

¹³ Самарқанд вилоят иқтисодиёт бош бошқармаси маълумотлари

Хизматлар пуллик, бепул ва аралаш кўринишларда бўлади. Уларнинг бу йўсинда тақсимланиши иқтисодиётнинг хусусий (бозор) ва ижтимоий (нобозор) сегментларга бўлиниши билан асосланади.

Пуллик хизматлар бепул хизматлардан – истеъмолнинг якка тартибда бўлишлиги ва танланиши, рақобатлилиги, монопол ҳолатда бўлмаслиги каби хусусиятлари билан фарқланади.

III-БОБ. САМАРКАНД ВИЛОЯТИДА ПУБЛИК ХИЗМАТЛАР СОҲАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

3.1. Самарканд вилоятида аҳоли бандлигини таъминлашда публик хизматлар соҳасининг аҳамиятини ошириш борасидаги муҳим вазифалар

Сўнгги йилларда вилоятда амалга оширилаётган изчил тадбирлар ва қабул қилинаётган қатор дастурий йўналишлар хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини, шунингдек маиший хизмат кўрсатиш соҳасининг юқори суръатлар билан ривожланишига олиб келмоқда. Шунингдек, соҳасининг юқори суръатлар билан узилини таъминлашга қаратилган ҳукукий асослар ҳам яратилди. Хусусан, бу борада Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 17 майдаги «Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини 2006-2010 йилларда ривожлантириш ҳақида»ги ПҚ-325-сонли, 2007 йил 21 майдаги «Ўзбекистон Республикасида 2010 йилга қадар хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар ҳақида»ги ПҚ-640-сонли қарорлари бунга яққол мисол бўла олади. Бунинг натижасида республикада соҳада бир канча ижобий курсаткичларга эришилди:

- хизматлар кўрсатиш соҳасида тадбиркорликнинг фаолиятини янада кучайтириш учун қулай шарт-шароит яратилди;
- 2014 йилда хизматлар ҳажмининг ялпи ички маҳсулотдаги улушини 54 фоизга етказилди;
- қишлоқ жойларда истиқомат қилаётган аҳолига кўрсатилаётган хизматлар турларини кўпайтириб борилди;
- анъанавий хизмат турлари билан биргаликда янги истиқболли – юридик, консалтинг, банк, молия, суғурта, лизинг ва баҳолаш хизмат турларини жадал ривожланди;
- мамлакатимиз корхоналарининг халқаро бозордаги хизматлари даражасини ва сифатини ошириш ҳамда шу асосда хизматлар экспортини кўпайтиришга эришилди;

- хизматлар ва сервис соҳасида ишлайдиган кадрларни тайёрлаш ва улар малакасини оширишни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари ишлаб чикилди.

... “Хизматлар ва сервис соҳасининг жорий йилда кескин ўсиши, аввало қурилиш, транспорт, молия-банк ва ахборот-коммуникация соҳаларида, аҳолига тиббий ва коммунал-маиший хизматлар кўрсатишда, айниқса, қишлоқ жойларда бу соҳани янада кенгайтириш учун ҳали-бери фойдаланилмаётган катта имкониятлар мавжуд. Хизматлар соҳасининг ривожланиши, кўрсатилаётган хизматлар ҳажми ва сифати бўйича биз иқтисодий ривожланган мамлакатлардан ҳамон жиддий орқада қолмоқдамиз.

Энг муҳими, шуни унутмаслик керакки, катта капитал қўйилмалар талаб қилмайдиган бу соҳа иқтисодиётнинг юксалишига, аҳоли бандлиги ва даромадларининг ортишига сезиларли даражада ижобий таъсир кўрсатади.

Вазирлар Маҳкамаси бир ой муддатда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаларини ривожлантириш бўйича 2012-2016-йилларга мўлжалланган дастур лойиҳасини тасдиқлаш учун киритиши, бунда мамлакатимиз ялпи ички маҳсулоти таркибида бу соҳанинг улуши 54-56 фоизга етказилишини назарда тутиш даркор”.

Аҳолига курсатилаётган хизматлар ҳажми бўйича Самарканд вилоятида ҳам бир мунча ижобий ўсишга эришилган. 2011 йил якуни бўйича аҳоли жон бошига 738,5 минг сўмлик хизматлар кўрсатилган, шу жумладан транспорт хизматлари - 243,8 минг сўм, савдо ва умумий овқатланиш хизмати – 128,8 минг сўм, коммунал хизматлар 113,4 минг сўмни ташкил этди. Маиший хизмат кўрсатиш жами ҳажми 2010 йилга нисбатан 132,8% га ўсган.

Шунингдек, вилоятида аҳолига курсатилаётган хизматлар ҳажми савдо ва хизмат кўрсатиш бўйича чакана савдо айланмасида 2011 йилда 2171401,5 млн.сўмни ташкил этиб, 2010 йилга нисбатан 116,9 фоизга, жами хизмат кўрсатиш 2011 йилда 2010 йилга нисбатан 117,3 фоизга, пуллик хизмат

кўрсатиш ҳажми 2011 йилда 888763,4 млн.сўм яъни 2010 йилга нисбатан 113,0 фоизга усганлигини куришимиз мумкин.

Аҳолига кўрсатилаётган маиший хизматлар таркибида замонавий хизмат турлари устувор равишда ривожланмоқда. Маиший хизматларнинг умумий ҳажмида енгил автомобилларни таъмирлаш ва техникавий созлигини аниқлаш хизмати улуши 14,1% ни, мураккаб турдаги техникавий жиҳозларни таъмирлаш 10,6% ни, якка тартибдаги уй-жойларни куриш, уларни ва кўп каватли турар жойларни таъмирлаш хизматлари 12% ни, аҳоли юklarини ташиш транспорт хизмати 12,4% ни, сартарошхона хизматлари 5,6% ни ташкил этади.

Шу билан бирга, айна пайтда мазкур тармоқни ривожлантиришда мавжуд имкониятларидан ҳали тўлиқ фойдаланилмаётганлигини таъкидлаш лозим.

Худудлар ёнма-ён бир хил шароитда жойлашганликларига қарамай, уларда кўрсатилаётган хизматлар бир-бирларидан катта фарқ қиладилар. Агар Самарканд шаҳрида ҳар бир кишига 2762,3 минг сўмлик, Навоий вилоятида 963,1 минг сўмлик, Тошкент вилоятида 848,8 минг сўмлик хизматлар кўрсатилган бўлса, бу кўрсаткич Қорақалпоғистон Республикасида – 204,5 минг сўмни, Сурхондарё вилоятида – 290,1 минг сўмни, Жиззах вилоятида 312,2 минг сўмни ташкил этди.

Қишлоқ аҳолисига хизмат кўрсатиш тизими ҳам ҳозирги вақтда ўсиб бораётган талабларга жавоб бермаяпти. 2008 йилда жами хизматлар ҳажмининг 26,8 фоизи қишлоқ аҳолисига тўғри келди, ёки ҳар бир қишлоқ аҳолисига кўрсатилган хизматлар ҳажми шаҳарликларга нисбатан 5,1 маротаба кам бўлди.

Бундан ташқари янги хизмат турлари, жумладан, тадбиркорликни ривожлантириш учун қулай муҳит яратишда зарур бўлган молиявий, лизинг, консалтинг, юридик ва бошқа хизматлар етарли даражада ривожланмаяпти. Туристик хизмат кўрсатиш соҳасида беқиёс имкониятлар мавжуд бўлишига қарамай ушбу соҳа ўта секин ривожланмоқда. Бунга худудлар бўйича

туристик хизматларни кўрсатувчи тизимнинг яратилмаганлиги, ички туризм рекламалари ривожланмаганлиги, республика ичидаги туристик йўналишлар (маршрутлар) аҳолига маълум эмаслиги тўсқинлик қилмоқда.

Президент қарорида берилган катта имтиёзлар, жумладан Болалар спорт иншоотларида кўрсатиладиган пуллик спорт хизматлари даромадидан олинадиган солиқ ва якка тартибдаги солиқ тўловларидан 3 йилгача озод қилинганлигига қарамай, қишлоқларда ушбу хизмат тури умуман ривожланмаяпти. Ҳисобот йилида Республикада 203 та янги қурилган ва таъмирланган Болалар спорт комплексларининг 75% қишлоқ жойларда фойдаланишга топширилганлигига қарамай, уларда кўрсатилган хизматлар ҳажми қисқариб бормоқда. Шу сабабли ҳукуматимиз томонидан хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни тўғрисида қабул қилинган қарорда хизматлар ҳажмининг ўсиш даражасини юқори кўрсаткичларда белгилаб берилди. 2009 йилнинг ўзида 1389 та янги маиший хизмат кўрсатиш корхоналари ташкил этилиши мўлжалланган. Ушбу шаҳобчаларнинг асосий қисми қишлоқ жойларда ташкил этилади. Ташкил этилиши мўлжалланган шаҳобчаларда ҳар йили 200 мингдан ортиқ янги иш жойлари ташкил этилиши кўзда тутилган.

Хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш бўйича ҳудудий дастурларни тубдан қайта кўриб чиқиш ва қишлоқ жойларда уларни аҳоли, айниқса, ёшлар бандлигининг, қишлоқда ҳаёт даражасини оширишнинг муҳим омили сифатида жадал ривожлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар кўриш зарур. Бу борадаги энг асосий вазифа вазиятга тадбиркор нуқтаи назаридан қараш, яъни унга ўз ишини ривожлантириш учун нима тўсқинлик қилаётгани ва давлат томонидан қандай ёрдам кераклигини аниқлаш лозим. Хусусий секторга қишлоқ жойларда кўрсатилаётган хизматлар турларини кенгайтириш учун зарур шарт-шароитларни яратишга ҳам алоҳида аҳамият бериш даркор.

3.2. Хизматлар соҳасини ривожлантириш имкониятлари ва қўллаб-қувватлашни такомиллаштириш йўналишлари

Бугунги кунда хизмат соҳаларида тадбиркорликни ривожлантириш мамлакат иқтисодиётини юксалтирибгина қолмасдан, аҳоли фаровонлигини таъминлашда ҳам муҳим аҳамият касб этишини 1-бобда кўриб чиққан эдик. Аҳоли даромадларининг мазмуни ва таркиби бозор муносабатлари шароитида тубдан ўзгарди. Чунки, олдин даромади асосан меҳнат даромадидан таркиб топган бўлса, эндиликда бу манба етарли бўлмасдан қолди. Шу туфайли, ҳар бир оила эндиликда тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишини ҳаётнинг ўзи тақозо этади.

Бугунги кунда республикамиз иқтисодиётида кичик бизнес корхоналари ҳисасини оширишга кўплаб шарт – шароитлар яратилмоқда. Айниқса, бу борада Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузасида¹⁴ «хусусий тармоқнинг жадал ривожланиши, унинг мамлакат иқтисодиётидаги улушини кўпайишини таъминлайди» – деб таъкидлайди.

Ушбу йиғилишда кичик бизнес субъектлари учун кенг имкониятлар яратиш мақсадида, бу соҳадаги энг муҳим вазифалар қуйидагилардан иборат қилиб белгилаб қуйилди:

1. Давлат тузилмаларининг хусусий тадбиркорлик фаолиятига аралашувини янада кўпроқ чеклаш.

2. Хўжалик субъектларига нисбатан қўлланиладиган жазо чоралари тизимини тўлиқ қайта кўриб чиқиш. Қасдан содир этилмаган ва катта бўлмаган қоидабузарликлар учун жазо чораларини камайтириш ва тадбиркорлар етказилган зарарни ихтиёрий равишда тўлиқ қоплаган ҳолларда жазони қўллашдан воз кечиш керак.

¹⁴ Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз - жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислох этишдир.- Т.: Ўзбекистон, 2005 .79-83 Б.

² Ўша жойда. 79-83 Б.

3. Хусусий тадбиркорларга зарур ресурсларни сотиб олиш ва ўз махсулотини сотиш учун бозорларга чиқиш имкониятларини кенгайтириш бўйича бошланган ишларни давом эттириш, биржа ва аукцион савдолари орқали сотилаётган товарлар тури ва хажмини кенгайтиришга қаратилган қатъий чора-тадбирлар қўриш, марказлаштирилган тақсимот тизимига қайтишга бўлган ҳар қандай ўринишларга барҳам бериш айниқса муҳим аҳамиятга эга.

4. Хусусий тадбиркорликни ривожлантириш, шубҳасиз, бу соҳага молиявий қўмак, қўшимча солиқ имтиёзлари ва преференциялар беришни тақозо этади. Бу ёрдамни замонавий ривожланган банк тизими орқали, ишлаб чиқариш корхоналарига фоиз ставкалари унча юқори бўлмаган кредитлар ажратиш йули билан амалга ошириш мумкин. Микрокредитлаш тизимини кенгайтириш, бу ишни Халқаро молия корпорацияси, Жаҳон банки, Осиё банки каби халқаро молия ташкилотлари ёрдамида амалга ошириш талаб этилади.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик давлат томонидан ҳам қўллаб – қувватланыпти. Шу мақсадда вазирлик ва идораларга кичик бизнес учун қўшимча қаролат ва имтиёзлар бериш бўйича ҳукумат қарорлари лойиҳасини таёрлаш вазифаси топширилади. Бунда қуйидаги масалалар қўзда тутилиши зарурлиги таъкидланган¹⁵:

1. Солиққа тортиш тизимида қўшимча имтиёзлар ва преференциялар бериш, солиқ қонунчилигининг барқарорлигини таъминлаш, солиқларни ҳисоблаш ва тўлашнинг ошқора, соддалаштирилган усуллари ишлаб чиқиш.

2. Фаолиятнинг айрим турлари билан шуғулланиш учун рухсат бериш тартибларини қисқартириш ва соддалаштириш, кичик бизнесни ариза бериш асосида рўйхатга олиш тизимини босқичма-босқич жорий этиш.

¹⁵ Ўша жойда.

3. Йирик корхоналарнинг буюртмалари асосида майда бутловчи қисмларни ишлаб чиқариш билан шуғулланадиган янги корхоналар ташкил этиш, хонадонларда майда хусусий цехлар очишни рағбатлантириш.

4. Кичик корхоналарда ишлайдиган, айниқса, қишлоқ жойларда касаначилик билан шуғулланадиган фуқаролар учун моддий-техник таъминот бўйича хизмат кўрсатадиган ва улар томонидан таёрланган маҳсулотларни сотишга кўмаклашадиган тузилмалар яратиш.

Хизмат соҳасида тадбиркорликнинг ривожланиши учун яна бир муҳим тадбирлардан бири, уларга солиқ имтиёзларининг берилиши бўлди. Бунинг ифодаси 2006 йил 1 апрелдан бошлаб хизматлар кўрсатаётган юридик шахслар уч йил муддатга даромад солиғи ва ягона солиқ тўлови тўлашдан озод этилди.

Республикамизда тадбиркорлик субъектларини ташкил этиш ва рўйхатга олиш борасидаги енгилликларнинг жорий этилиши натижасида 2007 йилнинг 1 январ ҳолатига рўйхатдан ўтган хусусий тадбиркорлик субъектларининг сони 423,4 мингтага етди ва умумий рўйхатдан ўтган корхоналарнинг 382,9 мингтаси (90,5 фоизи) фаолият кўрсатиб келмоқда. Ташкил этилган тадбиркорлик субъектларининг 59,7 фоизи қишлоқ хўжалиги тармоғига, 14,9 фоизи савдо ва умумий овқатланишга, 6,9 фоизи саноъатга ва 4,3 фоизи қурилиш соҳаларига тўғри келади¹⁶.

Хизмат курсатиш ва сервис соҳасини қўллаб – қувватлашда бозор инфратузилмаси ва тадбиркорлик субъектларини ишончли ҳуқуқий ҳимоялаш тизимини яратиш, хусусан тадбиркорларни бирлаштириб, улар манфаатини ҳимоя қилувчи жамоат ва нодавлат ташкилотлари катта аҳамиятга эга. Бу борадаги маълумотларнинг кўрсатишича, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари орасида ишбилармонлар ва касбий ассоциацияга аъзо бўлганлар сони кўпаяпти: 2004 йилда корхоналарнинг 39

16

Статистическое обозрение Республики Узбекистан за 2006 год.// Государственный Комитет Республики Узбекистан по статистике. Т – 2007 г. с-5.

% у ёки бу ассоциация ёки уюшма аъзоси бўлган бўлса, 2008 йилда бу кўрсаткич 51 % га етган. Сўралган тадбиркорлик субъектларининг 22 фоизи товар ишлаб чиқарувчилар ва тадбиркорлар палатаси аъзоси ва 26 фоизи деҳқон ва фермер хўжаликлари ассоциацияси аъзоларидир. Тадбиркорлик субъектларининг ярмидан кўпи биронта ҳам уюшмага аъзо эмас. Бунинг асосий сабаби шундаки, улар бундай уюшмаларнинг ҳеч қандай нафи йўқлигини таъкидлаганлар. Сўралганларнинг 14 фоизи вилоятда ишбилармонлар ва касбий ассоциациялар борлигини умуман билишмайди.

Бозор инфратузилмасини яратиш, тадбиркорларни ўқитиш, имтиёзлар бериш, тадбиркорлик субъектларини рўйхатга олишнинг ҳуқуқий асосини такомиллаштириш ва уларнинг фаолиятига аралашишни чеклаш кабилар давлат томонидан хусусий тадбиркорликни рағбатлантириш бўйича кўрилаётган чораларнинг фақат бир қисмидир.

Республикада хусусан вилоятда тадбиркорликни ривожланиши учун қулай шароитларнинг яратилганлиги қуйидагилар билан изоҳланади:

1) Турли ривожланган бозор инфратузилмалари фаолият кўрсатмоқда: Республика товар–хомашё биржаси, Агросаноатбиржа, Кўчмас мулк биржаси, деҳқон ва фермер хўжаликларини қўллаб–қувватлаш фонди, суғурта агентликлари, тадбиркорлик субъектларига консалтинг, аудиторлик ва ахборот хизмати кўрсатувчи «Консаудитинформ» агентлиги, муҳандислик ва лизинг фирмалари, кадрлар таёрлаш маркази, кичик улгуржи дўконлар тармоғи ва бошқалар.

2) Чет эл кредит йўналишлари очилди ва уларни ўзлаштириш йўлга қўйилди.

3) 2002 йилда қабул қилинган «Кредит уюшмалари тўғрисида» ги қонун яққа ва оилавий тадбиркорлик субъектларини банкдан ташқари кредитлаш фаолиятини кенгайтиришга имкон яратди.

4) Хизмат соҳаси тадбиркорлик субъектларига бир қатор имтиёзлар берилди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 5 январда «Йирик саноат корхоналари билан касаначиликни ривожлантириш асосидаги

ишлаб чиқариш ва хизматлар ўртасида кооперацияни кенгайтиришни рағбатлантириш чора – тадбирлари тўғрисида» ги Фармони ва «Касаначилик тўғрисида Низом»га кўра, касаначилар иш стажини ҳисоблаш, уларга пенсия ва ижтимоий суғурта бўйича нафақалар тайинлаш ҳуқуқи таъминланади.

5) Вазирлар Маҳкамасининг “Тадбиркорлик фаолиятини ташкил этиш учун рўйхатдан ўтказиш тартиботлари тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида”ги қарорига биноан тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатидан ўтказиш ва тадбиркорлик фаолияти юритиш учун рухсатномалар расмийлаштиришнинг соддалаштирилган механизмлари жорий этилди.

6) Давлат кичик ва хусусий тадбиркорлик учун кадрлар тайёрлаш, қайта ўқитиш, малака ошириш тизимининг ривожланишини таъминлайди.

7) Тадбиркорлар фаолиятига ғайриқонуний аралашувлардан ҳимоя қилишда ҳокимиятларда, ваколатли вазирлик ва ташкилотларда ўрнатилган “Ишонч телефонлари” ҳамда тадбиркорлик субъектлари рўйхатга олинган вақтида берилувчи “текширишларни қайд этиш дафтари” ижобий роль ўйнайди.

Бу имкониятлар эса ҳар бир тадбиркор учун кенг шароитлар яратилганлигидан далолатдир. Шу билан бирга айтиб ўтиш керакки, тадбиркорлик фаолиятини тартибга солиш ҳамда рағбатлантириш соҳасида ҳали кўп ишларни амалга ошириш зарур. Тадбиркорликни юритишда тенг бўлган имкониятлар, тўсиқлар ҳалигача сақланиб турибди. Бу муаммоларнинг ҳал этилиши давлатнинг тартибга солиш бўйича функцияларини сезиларли даражада қисқартиришни кўзда тутаяди.

Бизнинг ҳисоб китоблар бўйича Ўзбекистонда 5,2 млн. оила мавжуд. Шулардан 3,1 миллиони қишлоқ ҳудудларида жойлашган. Ҳозирги пайтда қишлоқларда ҳам тадбиркорлик билан шуғулланиш учун шароит етарли. Зеро, унинг қонуний асоси яратилди. Президентимиз таъкидлаганидек: “2010 йилгача бўлган даврда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини, биринчи навбатда, қишлоқ жойларда ривожлантириш” лозимдир. Хизмат соҳасини

ривожлантириш орқали қишлоқ хўжалигида ўтказилаётган ислохотлар бир мунча тезлашади.

Бундай чора-тадбирлар тадбиркорликнинг ривожига ҳам ёрдам беради, даромадларни ошириш ва оилалар турмуш даражасини тезроқ яхшиланишига олиб келади. Шу туфайли, хизматлар соҳасини ривожлантириш бугунги кунда мамлакатимиз учун ўта муҳим тадбир эканлини идрок қилишимиз ва унга тегишли эътибор қаратишимиз зарур.

Хизмат курсатиш ва сервис соҳасини қўллаб-қувватлаш тизимларини таҳлил қилиш қуйидаги вазифаларни аниқлаш имконини беради:

- инфратузилма ривожланмаган қишлоқ жойларда аёлларга оилавий тадбиркорликни ривожлантириш учун микрокредитлар ажратиш бўйича ресурс имкониятларни аниқлаш;
- йирик саноат корхоналари томонидан уйда бажариладиган ишлар ва хизматларга буюртма бериш ҳисобига уй меҳнати ишчи ўринларини яратиш параметрларини аниқлаш.

Жаҳон тажрибасининг кўрсатишича, барқарор иқтисодий ўсишга эга бўлган кўплаб давлатларда хизмат кўрсатиш соҳасида ишловчиларнинг улуши 50 фоиздан кам эмас ва бу бозор инфратузилмаси тармоқларини рағбатлантириш ва қувватлаш, интенсив омиллар ва меҳнат унумдорлигининг ўсиши ҳисобига хизмат кўрсатиш тармоқларини ривожлантириш орқали таъминланади.

Хизмат курсатиш соҳасининг янада ривожлантириш учун қуйидагиларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

- Вилоятнинг олис туманларида, бориш қийин ва иш топишга талаб хаддан ортиқ кўп бўлган қишлоқ пунктлари аҳолисига ҳар қандай хизмат кўрсатаётган тадбиркорларга 3 – 5 йилгача солиқларнинг бир қисми ёки барчасидан озод қилиш. Бу тадбиркорларнинг ўз – маблағлари билан хизмат курсатиш ёки бошқа фаолият турларини кенгайтириш имконини беради.

Солиқдан имтиёзлар бериш ҳозирги даврда жуда муҳимдир. Чунки, кўпчилик тадбиркорлар бозор қонуниятларига кўникма ҳосил қилмаганлар. Бу ҳолат, албатта тадбиркорлик фаолиятига салбий таъсир кўрсатади. Шу туфайли, хизмат соҳасида тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчиларга солиқ ставкасини пасайтириш ҳамда, бюджетдан ташқари жамғармаларга тўланадиган мажбурий ажратмаларни камайитириш лозим;

- Хизмат соҳаси тадбиркорлик субъектларини тўғридан тўғри молиялаштириш ва енгил шартлар билан кредит ва қайтимсиз грантлар бериш;

- Иш билан бандликни таъминлаш мақсадида йирик саноат корхоналари ўртасидаги ишлаб чиқариш ва хизматлар (касаначилиқ) буйича ҳамкорликка янада кенг шароитлар яратиш;

- Хизмат соҳаси тадбиркорлик субъектларига ахборот маслаҳатларини беришда кўмаклашиш;

- Хизмат соҳаси тадбиркорлик фаолияти учун кадрлар таёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш.

Юқорида қайд этилган тадбирларни амалга ошириш вилоятда хизмат соҳасини ривожлантириш ва давлат томонидан қўллаб – қувватлаш механизмини янада такомиллаштириш имконини беради. Бу борада хорижий илғор тажрибага республиканинг ўзига хос миллий хусусиятлари ҳисобга олиниб ёндашилса мақсадга мувофиқдир.

Бозор иқтисодиёти шароитида хизмат соҳаларининг ривожланиши улар фаолиятининг истиқбол кўрсаткичларини ишлаб чиқишни тақозо этади. Бу эса республикада хизмат кўрсатиш соҳасининг концептуал йўналишлари ва дастурларини ишлаб чиқишда фойдаланиш имконини беради

Маълумки, иқтисодий ислохотларнинг ҳозирги босқичида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик, хизмат кўрсатиш ва касаначилик соҳаларини ривожлантиришга кенг имкониятлар яратилмоқда. Бу имкониятлар ўз навбатида ушбу соҳанинг иқтисодиётда тобора муҳим ўрин эгаллашини ҳам талаб этмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг (2012 йил 18 январ) йил якунларига бағишланган маърузасида мазкур соҳа иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим устувор йўналишлари қаторига киритилди. Бунга кўра, 2012-2016-йилларда хизмат кўрсатиш соҳасининг ЯИМ таркибидаги улушини 54-56 % га етказиш кўзда тутилганлиги таъкидланди.

Аҳолига пуллик хизматлар кўрсатиш умумий ҳажмида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари улуши тобора етакчи ўрин эгалламоқда. Бу кўрсаткич 2011 йилда 23,6 фоизни ташкил қилган бўлса, 2012 йилда 50,9 фоизни ташкил этган. Бу хизмат турларига савдо хизматлари (чакана савдо, миллий ошхона ва ресторанлар), миллий ҳунармандчилик ва таъмирлаш устахоналари, компьютер ва янги ахборот технологиялари хизматлари (интернет кафе, кичик босмахона ва уяли алоқага уланиш каби хизмат турлари), транспорт хизматлари (юк ташиш ва аҳолига транспорт хизматлари кўрсатиш), фото ва гўзаллик салонлари (келинлик либослари ва тўй ускуналарини ижарага бериш) ва бошқа оилавий хизмат турлари киради. Бу кўрсаткич прогноз таҳлилларига кўра, истиқболда (2013 йил) 57,1 фоизга ўсиши кутилмоқда. Бу ҳолат, келажакда янги хизматлар бозорининг пайдо бўлиши ва унда хусусий секторнинг улуши янада етакчилик қилиши билан изоҳланади. Бу улуш ҳам прогноз даврида 4,2 мартага ошиши кузатилди.

Хизмат соҳаларини ривожланишининг барча омиллари ва жиҳатларини яхлит тизим сифатида ва ўзаро боғлиқликда тадқиқ этиш мақсадида хизмат соҳаларида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари фаолиятини истиқболлаштиришнинг эконометрик моделлари мажмуаси ишлаб чиқилди. Ушбу мажмуа таркибан қуйидагилардан иборат: кичик бизнес ва хусусий

тадбиркорлик субъектларининг ЯХМ даги улуши, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари сони, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликда банд аҳоли, оила хўжалигида тадбиркорлик даромадлари улуши, пуллик хизматлар ҳажмида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг улуши ва пуллик хизматлар ҳажмини ҳисоблаш моделлари.

3.3. Хизматлар соҳасини ривожлантиришда хавфсизлигини таъминлаш масалалари

Республикада ижтимоий-иқтисодий соҳаларда олиб борилаётган кенг камровли тадбирлар мажмуасида аҳоли ва ҳудудларни турли вазиятлардан муҳофаза қилиш, инсон хавфсизлиги ва саломатлигини сақлаш алоҳида ўрин тутadi. Шунинг учун ҳам бу масалалар давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади.

Мамлакат мустақиллигининг дастлабки кунлариданоқ фуқоралар ҳаёт шароитини яхшилаш, уларни турли таъсирлардан сақлаш ва ҳар қандай ҳолатларда муҳофаза этиш мақсад қилиб олинган.

Ҳаёт фаоляти хавфизлиги тушунчаси ўз ичига инсоннинг яшашида ва фаолият олиб боришида муҳитнинг хавфсиз бўлишини, табиий ва техноген хусусиятли вазиятлардан сақланишини, уруш ва терроризм хуружидан ҳимояланишини, табиат ва одамзод уйғунлигининг сақланишини таъминлаш тушинилади. Умуман олганда ҳаёт фаоляти хавфизлиги — бу инсоннинг шу заминдаги турмуши хавфсизлигини таъминлашдир.

Маълумки, Ўзбекистон табиий офатлар (ер силкиниши, ер силжиши, сел, сув тошқини ва ҳоказолар) тез-тез бўлишига мойил ўлка бўлганлиги ҳамда экологик мувозанатнинг бузилиши фуқаролар ҳаётини муҳофаза этиш, табиатни асраш ва турли офатлардан зарар кўрган ҳудудларда кутқариш-тиклаш ишларини олиб бориш жуда муҳим вазифалардан ҳисобланади.

Юртимиз минтақаси учун хос бўлган табиий офатларни, ишлаб чиқариш аврияларини ва юзага келадиган экологик вазиятларни фуқаро ҳаёт фаолиятидаги меҳнат хавфсизлигини чуқур таҳлил этиш ва тегишли чоралар кўриш зарур. Фақат шундагина ҳар қандай вазиятлардаги моддий-маънавий йўқотишлар кўламини қисқартиришга эришиш мумкин.

Меҳнат муҳофазаси иш жараёнида инсоннинг меҳнат қобилиятини, соғлиги ва хавфсизлигини таъминлаш учун йўналтирилган қонунлар мажмуини, ижтимоий-иқтисодий, ташкилий, техник, гигиеник, профилактик тадбирларни ўз ичига қамраб олади.

Ўзбекистонда меҳнат хавфсизлигини таъминлаш масалаларига оид ҳуқуқий асослар яратилган. Улар жумласига Ўзбекистон Республикасининг “Меҳнат кодекси” (21 декабрь 1995 йил) ва Ўзбекистон Республикасининг “Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги қонуни киради.

Ўзбекистон Республикаси “Меҳнат Кодекси”нинг 212-моддасида: “Меҳнатни муҳофаза қилиш талаблари ушбу Кодекс, меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатлар, шунингдек техник стандартлар билан белгиланади”¹⁷, дейилган.

Корхоналарда ҳар бир ходимнинг Ўзбекистон Республикаси “Меҳнат Кодекси” ва Ўзбекистон Республикаси “Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги қонунга амал қилиши, ишлаб чиқариш хавфсизлиги масалаларини иш фаолиятида тўғри ҳал этиши, унинг шу соҳадаги билим ва малакасига боғлиқ.

Ходимлар саломатлигини ҳимоя қилиш, меҳнат шароитларини яхшилаш ва техника хавфсизлигини таъминлашга доир омилларни излаб топиш, меҳнатни самарали ижодий фаолиятга айлантириш жамиятимизнинг асосий вазифаларидан бири ҳисобланади.

Сўнги вақтларда соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш ва тиббиёт соҳасига кадрлар тайёрлаш бўйича катта ишлар қилинмоқда, меҳнат ва яшаш

¹⁷ Ўзбекистон Республикасининг “Меҳнат Кодекси”. – Т.: Адолат, 1996, 98 бет.

шароитларини яхшилаш, атроф муҳитни муҳофаза қилиш борасида мажмуавий дастурлар амалга оширилмоқда, юқумли , умумий хасталиклар ҳамда касб касалликларни ташхизлаш, даволаш ва профилактика қилишнинг энг янги усуллари ишлаб чиқаришга ва ҳаётга тадбиқ этилмоқда.

2010 йили оммавий овқатланиш, умумий овқатланиш, моддий-техника таъминоти ва тайёрловда 1245,8 минг ёки 1990 йилга нисбатан 2,7 баробар кўп киши¹⁸ фаолият юритишган. Табиийки, уларнинг маълум бир қисми нохуш ва зарарли меҳнат шароитида ишлашган ва ишламоқдалар.. Бу эса ишга вақтинча қобилиятсизликка алоқадор касалликни келтириб чиқаради.

Республикамизда олиб борилаётган ижтимоий-иқтисодий ислохатларнинг бош мақсади инсон манфаатларига қаратилган.

Ўзбекистон Республикасида меҳнатни муҳофазаси «Меҳнатни муҳофаза қилиш» қонунига биноан (5-модда) меҳнат муҳофазаси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан назорат қилинади.

Бу ишлар билан давлат тузилмасидаги барча бўлимлар шуғулланишади ва бошқариб боришади.

Корхоналарда меҳнат қонунларининг бузилмаслиги ҳолати тармоқ назоратини тегишли вазирликларга бўйсунуш тартиби билан амалга оширади.

Меҳнатни муҳофаза қилиш воситаларини яратиш мажбурийлиги ҳам қонунда батафсил кўрсатиб ўтилган. Унга кўра корхоналар ходимларнинг техника хавфсизлигини таъминлашлари, шу мақсадда тегишли адабиётлар, плакатлар билан таъминлашлари, ходимлар ўртасида инструктажлар ўтказиб туришлари, шунингдек, зарурий ҳолларда ходимларни сут, даволаш-профилактика озиқ-овқати, газли шўр сув, шахсий ҳимоя ва гигиена воситалари билан таъминлаши лозимлиги келтирилган.

¹⁸ Альманах Ўзбекистон 2011. – Т.:Иқтисодий тадқиқотлар маркази, 2011, 21 бет.

Корхонадаги ҳар бир иш жойидаги меҳнат шароити меҳнатини муҳофаза қилиш стандартлари, қоида ва меъёрлари талабларига мувофиқ бўлиши лозим.

Меҳнат шароити зарарли ва хавфли ишлаб чиқаришларда, шунингдек, ўта нохуш ҳароратли ёки ифлосланишлар билан боғлиқ шароитларда бажариладиган ишларда меҳнат қилувчиларга давлат бошқаруви идоралари белгиллаган меъёрларда махсус кийим, пойабзал ва бошқа махсус ҳимоя воситалари, ювиш ва дезинфекциялаш воситалари, сут ёки унга тенглашадиган бошқа озиқ-овқат маҳсулотлари, парҳез овқат бепул берилади.

Корхона маъмурияти томонидан меҳнат қонунчилигига риоя қилиниши юқори идора органлари, махсус давлат инспекцияси (Госэнергонадзор), прокуратура, шунингдек, касаба уюшма органлари ва уларнинг раҳбарлигидаги жамоатчилик назорат қилади.

Касаба уюшмаларнинг ишлаб чиқаришдаги қўмиталари ҳузуридаги меҳнат муҳофазаси бўйича комиссия ташкил қилинади. Комиссия меҳнат қонунчилигига, хавфсизлик техникасига ва ишлаб чиқариш санитариясига доир қоида ва нормалларга риоя қилишни текширади ва меҳнат муҳофазасига оид бўлган қўриқларда иштирок этади.

Бу комиссия ишчиларга инструктаж бериш ва хавфсиз ишлаш усулларини ўргатиш сифатини, хатолар ва асбобларнинг тузуклигини, меҳнат муҳофазасига ажратилган маблағларни сарфланишини, бахтсиз ходисаларни тўғри ҳисобга орлинишини назорат қилади, ишлаб чиқариш травматизми ва касбий касалликлар сабабларини урганади ва маъмуриятга таклифлар киритади, ишчиларнинг махсус коржома, махсус оёқ кийими индивидуал ҳимоя воситалари сут, совун, сифатли ичимлик сув билан вақтида таъминланишини назорат қилади. Комиссия истаган вақтида иш ўринларини текшириши мумкин.

Корхоналарда касаба уюшма қошида меҳнат техникавий инспектори тайинланади. У меҳнат қонунчилиги бўйича ишларни касаба уюшмаига

карашли корхоналарда назорат қилади. Бундан ташкари қурилган корхона ва хоналар унинг ижозати билан фойдаланишга топширилади. Хамда давлат назорати инспекциялари билан алоқада бўлади.

"Йул ҳаракати қоидалари"га риоя қилишни Давлат автоинспекцияси назорат қилади.

Электр қурилмалар, электр тармоқлар, буғ қозонлари, электр станциялари, кишлоқ хужалиги корхоналаридаги кутариш-тушириш техникалари ишлаши ва уларга хавфсиз хизмат курсатиш қоидалари риоя қилишни Давлат энергия назорати инспекцияси назорат қилади.

Давлат санитария назорати Республика соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан амалга оширилади.

Инсониятнинг ҳаёти ва иш жараёнида содир бўлиш эҳтимоли кўп бўлган ва катта талофат келтирадиган бахтсиз ҳодисалардан бири ёнғин ҳисобланади. Шунинг учун корхоналарда ёнғин хавфсизлиги чораларини кўриш, ёнғин содир этган ҳолларда уни ўчиришга мослашган асбобларга эга бўлиш муҳим аҳамиятга эга.

Корхоналарда, ташкилотларда хавфсизликни таъминлаш ва иш шароитини яхшилаш маъмуриятнинг асосий вазифаси сифатида меҳнат қонунлари ва кодексида ёзиб қўйилган.

Корхоналарда фаолият кўрсатаётган ходимлар саломатлигини, улар ҳаёти хавфсизлигини таъминлаш корхона раҳбариятининг диққат марказида бўлиши лозим.

Ҳаёт фаолияти хавфсизлигининг барча соҳалари бўйича бажариладиган тадбирлар давлат бюджети, корхона, ташкилот, ҳомийлар ва бошқалар томонидан молиявий таъминланади.

Республикада миллий иқтисодиёт тармоқлари объектлари ва аҳоли турар жойларининг ёнғин муҳофазасини мустаҳкамлаш учун ёнғинга қарши кураш режа асосида олиб борилади ва шу тўғрисида доим ғажўрлик қилиб келинади.

Ана шу ёнғин муҳофазаси ишининг икки асосий йўналиши бор:

- ёнғиннинг олдини олишга қаратилган илмий-техник ва ташкилий тадбирларнинг режали мажмуи;
- шаҳар ва қишлоқлардаги аҳоли зич жойлашган жойларда ёнғинни ўчириш ишини ташкил қилиш.

Ўзбекистон Республикаси ички ишлар вазирлигининг Ёнғинга қарши кураш бошқармасининг вазифаси — давлат ва нодавлат ташкилотлари, корхоналари мулкани ҳамда фуқароларнинг шахсий мулкани ёнғин ва портлашга олиб келадиган сабабларни йўқотишга қаратилган ташкилий ва техник чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва уларни амалга оширишдан иборатдир.

Ҳар қандай корхонада ишлаб чиқариш технологияси, ишлатиладиган хом ашёси, чиқарадиган маҳсулоти ва жойлашган биносининг конструкцияси ҳисобга олинган ҳолда ёнғин чиқишга, портлашга ва ёнғин чиққан тақдирда унинг тарқалишига, шунингдек ёнғиннинг асоратига асосланган ҳолда ёнғинга ва портлашга хавфлилик даражаси белгиланади.

Албатта, ҳар бир корхонада ёнғин хавфи биринчи навбатда, у ерда ишлатилаётган хом ашёнинг ва чиқарилаётган маҳсулотнинг ёнғинга хавфлилик даражаси билан ўлчанади. Шунинг учун ҳам корхоналарни категорияларга ажратганда ишлатилаётган моддаларнинг физик-кимёвий хусусиятлари ҳисобга олинади.

Корхоналарда ёнғинга қарши кураш ишларини шу корхоналарнинг ёнғинга хавфлилик даражасига қараб, корхона маъмурияти белгилайди. Агар корхонада ёнғин хавфи бўлса, унда ёнғинга қарши кураш бўлими ташкил қилинади. Бундай бўлим ўзининг махсус ёнғинга қарши кураш командаларини ташкил қилади.

Қабул қилинган технологик лойиҳалашнинг амалдаги меъёрларига биноан барча ишлаб чиқариш корхоналари технологик жараёнларнинг портлаш ва ёнғин хавфи бўйича беш тоифага бўлинади (А, Б, В, Г ва Д).

«А» ҳамда «Б» тоифалар портлаш ва ёнғин хавфи мавжуд корхоналардир.

«В» тоифасига фақат ёнғин хавфи мавжуд корхоналар киради. Улар «А» ва «Б» тоифаларида учрамайдиган ёнувчи суюқлик, чанг ва толалар, каттиқ ёнувчи модда ҳамда материаллар мавжудлиги билан характерланади.

«Г» тоифага ёнмайдиган моддалар ва материалларни иссиқ, чўғланган ёки эриган ҳолда ишлайдиган, иш жараёнида нурсимон иссиқлик ажраладиган учкун, аланга чиқиб турадиган, шунингдек, каттиқ, суюқ ва газсимон ёқилғи ёқиладиган цехлар киради. «Д» тоифага ёнмайдиган моддалар ва материаллар совуқ ҳолатида ишлатиладиган цехлар киради.

Ёнғин саноат корхоналари, халқ хўжалигининг барча тармоқларида юз бериб, етказадиган зарари жиҳатидан табиий офатларга тенглашиши мумкин бўлган ҳодиса ҳисобланади. Улар катта моддий зарар келтириши билан бирга оғир бахтсиз ҳодисаларга — захарланиш, куйиш ҳамда кишилар ҳалокатига сабаб бўлиши мумкин.

Ёнғинга қарши кураш ишлари давлат миқёсида амалга оширилади. Ёнғин хавфсизлигини таъминлаш, унинг ривожланиб, тарқалиб кетмаслиги чоратадбирларини олдиндан кўриш, унга қарши самарали кураш олиб бориш ёнғинни ўчиришда қўлланиладиган бирламчи воситалардан тўғри фойдаланишга қаратилган.

Корхонани лойиҳалашда, куришда, технологик жараёни амалга оширишда эътиборга олинадиган ёнғин хавфсизлиги чора тадбирлари келажакда ёнғиннинг олдини олиш ва ундан огоҳлантиришда муҳим ҳисобланади.

Ёнғин хавфсизлиги қоида-талабларининг бузилиши, технологик жараённинг режимга тўғри келмаслиги, электротехник асбоб-ускуналарнинг носозлиги, улардан фойдаланиш қоидасининг бузилиши саноат корхоналарида ёнғин, портлаш бўлишига олиб келади.

Ёнғин содир бўлиши асосан техника хавфсизлиги қоидаларининг бузилиши, корхона ва цех маъмурияти томонидан камчиликларга йўл

қўйилиши билан боғлиқ. Ишлаб чиқариш корхоналарида мавжуд бўлган сабаблар, бериладиган ёки қўйиладиган компонентлар таркиби ва тезлигининг ўзгариши, аралаштирилмаслиги, ускунага бегона модда тушиб қолиши, хом-ашё таркибининг ўзгариши, газ, буғларни йўқотиш усулининг бузилиши ва бошқа ҳолатлар аварияга, портлашга олиб келади.

Технологик жараёнларда ёнғин хавфсизлигини таъминлашда қуйидаги умумий тадбирлар амалга оширилади:

- хавфли технологик усулларни хавфсиз турига алмаштириш;
- ускуна-мосламаларни тусикланган ҳолатда жойлаштириш;
- корхона биноларидаги қўлланадиган ёнувчи ва портлашга хавфли моддаларнинг миқдорини камайтириш;
- ускуна, газ қувурларида, ҳаво алмаштириш тизимида ёнувчи моддаларнинг портлашга хавфли концентратияси ҳосил бўлишига йўл қўймаслик;
- ёнувчи аралашмаларга ингибиторлар, инерт моддалар қўшиш;
- ёнғин алангаланадиган моддаларни сақлашда, улар билан ишлашда инерт муҳитини яратиш;
- ишлаб чиқаришни автоматлаштириш, механизациялаш, узлуксизлигини таъминлаш;
- технологик ускуна ва коммуникацияларнинг герметиклигини таъминлаш ва жараёнда вакуум қўллаш;
- белгиланган технологик режимни аниқ бажариш, стандартларга амал қилиш;
- технологик ускуналарни таъмирлаш, тузатишдан сўнг ва ишга туширишдан аввал сув буғи ёки инерт газ билан ишлаш;
- хавфли жойларда ўт манбаининг пайдо бўлишига йўл қўймаслик;
- ёнғин ва портлашнинг тарқалишига йўл қўймаслик;
- кўрик, синов, режали-огоҳлантирувчи таъмирлаш ишларини ўз вақтида олиб бориш, касб эгалари, мутахассисларни талабга мувофиқ

танлаш.

Технологик жараён ва унга боғлиқ, ишларнинг ёнғин хавфлилиги аввалдан баҳоланиб, сўнгра хавфни бартараф этиш учун муҳим, аниқ тадбирлар ишлаб чиқилади.

Амалиётда бино ва иншоотларда ёнғинни ўчириш учун сув, сув буғи, кўпик, инерт газлар, кукунлар, сиқилган ҳаво ва каттик моддалар кенг қўлланилади. Ўт ўчириш моддалари электр ўтказиш ва электр ўтказмаслик хоссаларига эга бўлади.

Ўт ўчириш моддалари зарарли, кам захарли ва захарсиз турларига бўлинади. Шунинг учун корхона объектлари ва майдонларини ёнғин учиратиш моддалари билан таъминлашда ва ёнғинни ўчиришда бирор услубни қабул қилганда уларни ҳисобга олиш керак.

ХУЛОСА

Самарқанд вилоятида пуллик хизматлар соҳасини ривожлантириш имкониятларини илмий жиҳатдан тадқиқ қилиб қуйидаги хулосаларга келинди:

1. Иқтисодий эркинлаштириш шароитида хизмат кўрсатиш ва сервис тушунчаларининг мазмунини ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан фарқлаш мақсадга мувофиқдир. Иқтисодий адабиётларда ушбу тушунчаларга доир турли хил қарашлар мавжуд бўлиб, ушбу тушунчаларга доир назарий мулоҳазалар келтирилди.

2. Хизмат соҳаси истиқболда иқтисодийнинг асосий соҳасига айланади. Хизмат соҳаларида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш натижасида, янги иш жойлари ва корхоналар бунёд этилади, мамлакатда янги хизматлар бозори пайдо бўлади, ҳудудий инфратузилма ва хизмат кўрсатиш объектлари ислоҳ қилиниб унинг янги соҳалари вужудга келади.

3. Хизмат соҳаларини ривожлантириш бандлик муаммосини айниқса, хотин-қизлар, қишлоқ ёшларини иш билан таъминлаш, оилаларнинг даромадини сезиларли даражада кўпайтириш, бутун мамлакатимиз аҳолисининг фаровонлигини ошириш имкониятини яратади. Бу биринчидан, аҳолини иш билан таъминлаш орқали оилаларнинг муҳим даромад манбаи ва мулкдорлар синфини шакллантиришнинг асоси бўлса, иккинчидан, мамлакатимиз бозорининг хизматларга бўлган эҳтиёжини қондириш орқали аҳолининг турмуш даражасининг ошишига сабаб бўлади.

4. Миллий кадриятларимизга кўра, вилоятимиз шаҳар ва қишлоқларида пуллик хизмат соҳаларида тадбиркорлик фаолиятининг маҳаллий, анъанавий ва шаҳарбоп кўринишларини тиклаш ва рағбатлантириш шунингдек, миллий ҳунармандчиликни ривожлантириш йўналишидаги фаолиятларини тиклашда, уларга зарур бўлган бошланғич маблағ билан таъминлаш мақсадида имтиёзли кредитларни йўлга қўйиш лозим. Шунингдек, соҳа тадбиркорлари

учун кредитлар олиш имкониятларини кенгайтириш ва эвазига уларнинг мулккий таъминланганлик даражасини янада ошириш мақсадга мувофиқдир.

5. Қишлоқ ва шаҳарларда ҳар қандай хизмат турини кўрсатаётган тадбиркорларга солиқлар ва ягона ижтимоий тўловларни янада камайтириш мақсадга мувофиқдир. Чунки, мазкур тўлов турлари тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш ва шу орқали аҳоли даромадларини кўпайтиришда муҳим омил сифатида намоён бўлади. Бу эса, хизмат кўрсатиш турларини кенгайтиришга имкон беради.

6. Пуллик хизматлар соҳасида иш билан бандликни таъминлаш мақсадида, янги корхоналар ташкил этиш, хусусан, йўловчи транспорт, уй-жой коммунал хизматлар, маиший хизматлар, бошқарув (соғлиқни сақлаш, дам олиш) бўйича хизматлар турини кенгайтириш ҳамда йирик саноат корхоналари ўртасида турли хизматлар бўйича ҳамкорликка янада кенг шароитлар яратиш зарурати пайдо бўлганлигидан келиб чиқиб уларни ривожлантириш йўналишлари асосланган.

7. Хизмат соҳаларида тадбиркорликни юритиш учун тўсқинлик қилаётган омиллардан энг асосийси молиявий омиллар эканлигини инобатга олиб, микромолиявий институтларнинг ролини ҳам ошириш мақсадга мувофиқдир.

8. Вилоятда пуллик хизмат кўрсатиш соҳасини ривожланиши учун қулай имкониятлар яратиш мақсадида тадбиркорлик ва мулкчилик ҳуқуқларига оид тўпламлар яратиш лозимлиги кўрсатиб ўтилди.

9. Хизмат соҳаси тадбиркорлик субъектларига кадрлар тайёрлаш, касби бўлмаган шахсларга бозор талабига мос касблар ўргатиш, хусусан хизмат соҳаларига мос мутахассислар тайёрлаш имкониятини кенг очиш, ахборот маслаҳатларини бериш учун зарур шаҳобчаларни ташкил қилиш мақсадга мувофиқдир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Ўзбекистон Республикаси Қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармонлари ва ҳукумат қарорлари

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Т.: Ўзбекистон, 2010.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони «Тадбиркорлик субъектларини ҳуқуқий ҳимоя қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора – тадбирлари тўғрисида». «Халқ сўзи» 2005 йил 16 июнь.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони «Микрофирмалар ва кичик корхоналарни ривожлантиришни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора – тадбирлар тўғрисида». «Халқ сўзи», 2005 йил 21 июнь.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони «Йирик саноат корхоналари билан касаначиликни ривожлантириш асосидаги ишлаб чиқариш ва хизматлар ўртасида кооперацияни кенгайтиришни рағбатлантириш чора тадбирлари тўғрисида» (2006 й. 5 январ). «Ишонч» газетаси 2006 й 6 январ, №3 (2052).
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасида 2006-2010 йилларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори (2006 йил 17 апрел).
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2013-2016 йилларда қишлоқ жойларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини жадал ривожлантириш юзасидан қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 2013 йил 17 апрелдаги ПҚ-1957-сонли қарори.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони «Ички тармоқ ва тармоқлараро саноат кооперациясини янада кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида» (2007 йил 12 ноябр).
8. Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил 26 апрелдаги “Оилавий тадбиркорлик тўғрисида”ги Қонуни. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2012 й., 17-сон, 188-модда.
9. Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил 6 январдаги “Рақобат тўғрисида”ги Қонуни. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2012 й., 1-сон, 5-модда.
10. Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат Кодекси. - Т.: “Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси”, 2010.

II. Ўзбекистон Республикаси Президенти асарлари ва маърузалари

1. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз - жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир.- Т.: Ўзбекистон, 2005 .82- Б.
2. Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. - Т.: Ўзбекистон, 2011.

3. Каримов И.А. Мамлакатимизни 2014 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2015 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. “Халқ сўзи”, 2015 йил 17 январь.
4. Каримов И.А. Бизнинг йўлимиз-демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва модернизация жараёнларини изчил давом эттириш йўлидир. Ўзбекистон Президенти Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 19 йиллигига бағишланган тантанали маросимда қилган маърузаси. – “Халқ сўзи” газетаси.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик йили” давлат дастури тўғрисида”ги 2011 йил 7 февралдаги Қарори.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини кредитлаш ҳажмларини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” 2011 йил 11 мартдаги ПҚ-1501-сонли Қарори.

III. Китоблар ва монографиялар

1. Абдукаримов Б.А., ва бошқалар. Корхона иқтисодиёти. Т.: “Фан ва технология” нашриёти. 2013 й. 367 б.
2. Абдукаримов Б.А., Мусаев Б.Ш. Коммунал хизматларни ташкиллаштириш аҳолига қулайликлар яратиш омили. Т.: “Fan va tehnologiya” нашриёти, 2007. – 28 Б.
3. Воҳобов А.В. Бозор муносабатларига ўтиш босқичидаги кўп укладли иқтисодиёт ва унинг тақроран ҳосил бўлиши. Т.: “Молия”, 2002., 325 Б.
4. Расулов М. Бозор иқтисодиёти асослари. Т.: Ўзбекистон, 1999. 58-71 Б.
5. Сирожиддинов С.Х., Маматов М.М. Эҳтимоллар назарияси ва математик статистика. Ўқув қўлланма. Т.: - “Ўқитувчи”, 1980. 210-Б.
6. Файзиев Э.С. Сервис тизими фаолияти асослари. Ўқув қўлланма. Самарқанд, “Зарафшон”. 2010. 207 б.

IV. Рисола, илмий мақолалар ва илмий анжуман материаллари

1. Багдановский В. Труд и занятость в сельском хозяйстве // Вопросы экономики. - 2005. № 6. - С. 72.
2. Бухвальд Е, Виленский А. Развитие и поддержка малого бизнеса (опыт Венгрии и уроки для России). // Вопросы экономики. - № 7. - 2002. -С.109.
3. Белянин А. Дениел Канеман и Вернон Смит: экономический анализ человеческого поведения (Нобелевская премия за чувства реальности). // Вопросы экономики. - 2003. - № 1. - С. 5.

4. “Инновацион ривожланиш асосида миллий иқтисодиётни модернизациялаш: муаммолари, ечимлари ва истиқболлари” мавзусидаги республика анжумани. Қарши МИИ. Т.: 2015 й. 17-18 июн 2015 й.
5. Жавлиева Г. Қишлоқда тадбиркорликни ривожлантириш ва рағбатлантириш. //Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси. - № 3-4. -2004. - 60 Б.
6. Нарбаева Т. Узбекистан предпринимает меры по достижению целей развития тысячелетия // экономическое обозрение. 2004 й. октябрь, 10 б.
7. Файзиев Э.С. Сервис соҳасининг иқтисодиётдаги ўрни. Рисола. Т.: “Fan va tehnologiya” нашриёти, 2007. – 16 Б.
8. Гафуров У. Кичик бизнес корхоналари салмоғини оширишнинг айрим йўналишлари//Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси, -№ 3-4. -2004. 14 Б.
9. Қудратов Ғ.Ҳ., Пардаев М.Қ., Шодиева Г.М. Касаначилик – аҳолининг бандлиги ва фаровонлигини ошириш омили. Т.: “Fan va tehnologiya” нашриёти, 2007. – 32 Б.
10. Қудратов Ғ.Ҳ., Мирзаев Ҳ.Ж., Пардаев М.Қ. Агросервисни ривожлантиришнинг асосий йўналишлари. Т.: “Fan va tehnologiya” нашриёти, 2007. – 16 Б.
11. Қудратов Ғ.Ҳ., Пардаев М.Қ., Абдукаримов Б.А. Сервис ривожи – аҳолининг бандлигини таъминлаш ва фаровонлигини ошириш омили. Т.: “Fan va tehnologiya” нашриёти, 2007. – 28 Б.

V. Интернет ва статистика маълумотлари

1. <http://www.stat.uz>
2. <http://www.google.ru>
3. <http://www.lex.uz>.